

KUL
TÚRA
SLOVA

2009
ROČNÍK 43

VEDECKO-POPULARIZAČNÝ ČASOPIS PRE JAZYKOVÚ KULTÚRU A TER-
MINOLÓGIU ■ ORGÁN JAZYKOVÉDNÉHO ÚSTAVU LUDOVÍTA ŠTÚRA
SAV A JAZYKOVÉHO ODBORU MATICE SLOVENSKEJ

VYDAVATELSTVO MATICE SLOVENSKEJ V MARTINE

KUL TÚRA SLOVA

*Vedecko-popularizačný
časopis
pre jazykovú
kultúru
a terminológiu*

*Orgán
Jazykovedného ústavu
Ľudovíta Štúra SAV
a Jazykového odboru
Matice slovenskej*

HLAVNÝ REDAKTOR

Matej Považaj

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Sibyla Mislovičová

REDAKČNÁ RADA

Ladislav Bartko, Adriana Ferenčíková, Ján Findra, Juraj Glovňa, Nicol Janočková, Ján Kačala, Sibyla Mislovičová, Jozef Mlacek, Slavomír Ondrejovič, Jozef Pavlovič, Mária Pisárčiková, Matej Považaj, Mária Šimková, Iveta Vančová

REDAKČIA

813 64 Bratislava, Panská 26

OBSAH | KULTÚRA SLOVA – ROČNÍK 43 – 2009 – ČÍSLO 1

- KAČALA, Ján: Sto rokov od narodenia profesora Eugena Jónu 3
FINDRA, Ján: Elektronická komunikačná sféra a jazyk internetovej komunikácie 11
MAJTÁN, Milan: Slovenské priezviská *Paciga, Šalaga* a *Škorvaga* 18

DISKUSIE

- HORNĀNSKÝ, Imrich: Slová *ostrý, tupý* a *hladký* v slovenských geografických názvoch 21

Z HISTORICKEJ LEXIKY

- KRAJČOVIČ, Rudolf: Z lexiky stredovekej slovenčiny s výkladmi názvov obcí a miest (13) 27

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

- VALENTOVÁ, Iveta: Jednokolesové a dvojkolesové vozíky 35

ROZLIČNOSTI

- Význam spojenia *materská dovolenka*. S. Mislovičová 42

SPRÁVY A POSUDKY

- Legenda slovenskej jazykovej kultúry (90 rokov od narodenia Gejzu Horáka). M. Pisárčiková 44
XVIII. svetový kongres Medzinárodnej federácie prekladateľov (FIT) v Šanghaji. A. Šebestová 46
Aktivity frazeológie v printovom spravodajstve včera a dnes. N. Janočková 50

SPYTOVALI STE SA

<i>Rozbrusovacia píla.</i> I. Vančová 55
<i>Šnehánky.</i> I. Vančová 56

Z JAZYKOVÝCH RUBRIK

<i>Svetlo, ale presvetľovať.</i> I. Vančová 58
<i>Venčíme psov či mladuchy?</i> K. Kálmánová 58
<i>Čo môžeme utradiť?</i> I. Vančová 59
<i>Používanie slov horeuvedený a doleuvedený.</i> K. Kálmánová 60
<i>Šalát z cvikly.</i> I. Vančová 60
<i>Názvy kostolov.</i> K. Kálmánová ... 61
<i>Na dobrej večeri, na slávnostnom večere.</i> I. Vančová 62
<i>Kto je farmár?</i> S. Duchková 62
<i>Užívateľ a používateľ.</i> K. Kálmánová 64
Informácie autorom 64

KULTÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, vedecko-popularizačný časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV a Jazykového odboru Matice slovenskej. Ročník 43, 2009, č. 1 (3. 4. 2009). Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine. Hlavný redaktor PaedDr. Matej Považaj, CSc. Výkonná redaktorka PhDr. Sibyla Mislovičová. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Radik. Vychádza šesťkrát ročne. Ročné predplatné 5,38 € (162 Sk), jednotlivé čísla 0,90 € (27 Sk). Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma Vydavateľstvo Matice slovenskej, Mudroňova 1, 036 52 Martin, e-mail: periodika@matica.sk; periodika@matica.sk, tel.043/4230377. Registračné číslo 7050. Podávanie novinových zásielok povolené OZSsRP Banská Bystrica č. 1325/94-PTP z 25. 4. 1994. ISSN 0023-5202

Distributed by Vydavateľstvo Matice slovenskej, Mudroňova 1, 036 52 Martin, Slovakia. Distribution rights are held by KUBON and SAGNER, P.O.B. 34 01 08, D-8000 München, Germany.

© Jazykovedný ústav Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied v Bratislave

© Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine

Vytlačila Tlačiareň BEN&M, Miriam Uličná, Turčianske Teplice 2008

Cena 0,90 € (27 Sk)

KUL TÚRA SLOVA

*Vedecko-popularizačný
časopis
pre jazykovú
kultúru
a terminológiu*

*Orgán
Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV
a Jazykového odboru Matice slovenskej*

HLAVNÝ REDAKTOR

PaedDr. Matej Považaj, CSc.

VÝKONNÁ REDAKTORKA

PhDr. Sibyla Mislovičová

REDAKČNÁ RADA

doc. PhDr. Ladislav Bartko, CSc., prom. fil. Adriana Ferenčíková, CSc., prof. PhDr. Ján Findra, DrSc., prof. PhDr. Juraj Glovňa, CSc., Mgr. Nicol Janočková, PhD., prof. PhDr. Ján Kačala, DrSc., PhDr. Sibyla Mislovičová, prof. PhDr. Jozef Mlacek, CSc., prof. PhDr. Slavomír Ondrejovič, DrSc., doc. PhDr. Jozef Pavlovič, CSc., PhDr. Mária Pisárčiková, PaedDr. Matej Považaj, CSc., PhDr. Mária Šimková, Mgr. Iveta Vančová

REDAKCIA

813 64 Bratislava, Panská 26

Sto rokov od narodenia profesora Eugena Jónu

JÁN KAČALA

Vincent Blanár v závere jubilejného príspevku pri príležitosti šesťdesiat-ročného životného jubilea Eugena Jónu takmer prorocky povedal: „Keď sa raz budú písať dejiny slovenskej jazykovedy a jazykovedcov, o prof. Eugenovi Jónovi bude poznačené, že sa s veľkým a statočným zaujatím za národnú kultúru horlivo zapájal do výskumu, pestovania a rozvíjania slovenského spisovného jazyka, do štúdia jeho novších dejín i súčasného stavu.“ (Blanár, 1971, s. 4 – 5) Od napísania týchto slov ubehlo neuveriteľných štyridsať rokov, a hoci sa dejiny slovenskej jazykovedy ani jazykovedcov doteraz ne-napísali, život už stačil potvrdiť oprávnenosť Blanárovho predpokladu, že práve oblasť slovenského spisovného jazyka, jeho novších dejín a súčasného stavu je tým centrom vedeckovýskumnej činnosti prof. E. Jónu, ktorá do slovenskej jazykovedy priniesla najbohatšie ovocie a preniká celú tvorbu aj pracovný život E. Jónu. Z druhej strany, pravdaže, sa žiada povedať, že uvedená vedeckovýskumná oblasť zďaleka nevyčerpáva celú Jónovu vedeckovýskumnú angažovanosť, lebo tá zahŕňa oveľa širší výskumný priestor: doň patrí predovšetkým zbieranie a lexikografické spracúvanie slovnej zásoby súčasnej spisovnej slovenčiny vo veľkom výkladovom slovníku, tematika utvárania normy spisovnej slovenčiny v súvisi s viacerými kodifikáciami, dejiny spisovnej slovenčiny v kontexte dejín iných slovanských jazykov, teoretické aj praktické otázky jazykovej kultúry a napokon oblasť sloven-

ských nárečí, najmä rodného Novohradu. Neoddeliteľnú súčasť vedeckovýskumnej práce prof. E. Jónu tvorí pedagogická činnosť na strednej škole aj na vysokej škole, výchova mladých odborníkov, špeciálne vedeckých pracovníkov, a bohatá redakčná a organizátorská činnosť v odbore.

Ako vidno, vedeckovýskumnú prácu a celkovú angažovanosť prof. E. Jónu v odbore charakterizuje neobyčajná šírka záberu a často priam rozptýlenosť odborného záujmu medzi viaceré, ba mnohé oblasti výskumu. Toto konštatovanie, pravdaže, neznačí nič výnimočné, lebo nie je výsadou iba prof. E. Jónu, vzťahuje sa vlastne na celú zakladateľskú generáciu profesionálnych slovenských jazykovedcov, do ktorej patrí aj E. Jóna. A vzťahuje sa preto, že práve táto generácia slovenských jazykovedcov stojí na samom začiatku zatiaľ nenapísaných dejín slovenskej (profesionálnej) jazykovedy a že v podmienkach, v ktorých v 30. rokoch 20. storočia začala systematicky tvoriť, začínala takmer od nuly.

Životopisné údaje nám pripomínajú, že Eugen Jóna sa narodil 20. februára 1909 vo Veľkej Suchej v okrese Rimavská Sobota v rodine dedinského kováča. Základnú školu navštevoval v rodisku a v blízkej Brezničke a v Hradišti, stredoškolské štúdium skončil maturitou na gymnáziu v Lučenci. V rokoch 1928 – 1932 študoval slovanskú a románsku filológiu na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe. Život v Prahe sa mu predĺžil dvojročným študijným pobytom v Slovanskom seminári Filozofickej fakulty Karlovej univerzity. Pod vedením prof. M. Weingarta sa venoval najmä štúdiu ípeľských nárečí v Novohrade a z oblasti slovenskej dialektológie vypracoval aj svoju doktorskú dizertáciu. V Prahe mal príležitosť zažiť tematický a metodologický prerod v jazykovede, nadväzujúci na učenie Švajčiara Ferdinanda de Saussura z prelomu 19. a 20. a zo začiatku 20. storočia, a bezprostredný kontakt s poprednými predstaviteľmi pražského štrukturalizmu a s celkovým vtedajším dianím v jednom z významných centier európskeho štrukturalizmu prehľbil a upevnil aj Jónov záujem o jazykovedu a jej hlbšie štúdium.

Po návrate na Slovensko roku 1934 sa usadil v Martine a do roku 1945 tu pôsobil ako profesor na tamojšom gymnáziu. Popritom sa ako jazykovedne dobre pripravený a zdatný pracovník intenzívne zapájal do prác, ktoré tvorili náplň jazykového odboru Matice slovenskej v Martine. V rokoch 1945 – 1950 už pracoval ako referent jazykového odboru Matice slovenskej

v Martine. No ešte predtým – od začiatku 40. rokov 20. storočia – začal vedno s Antonom Jánošíkom (1904 – 1971) systematicky zbierať a spracúvať slovníkové doklady, ktoré slúžili ako materiállová báza pri koncipovaní plánovaného veľkého výkladového slovníka spisovnej slovenčiny. Skoncipované časti *Slovníka spisovného jazyka slovenského* (jeho I. diel v rozsahu takmer 1000 strán, písmená A – J) vychádzali v rokoch 1946 – 1949 v zošitoch. V skoncipovaných heslách sa bohato využiteľovali výpisky z klasickej i vtedajšej slovenskej literatúry. Po zmene režimu vo februári roku 1948 sa však vychádzanie slovníka zastavilo z ideologických a politických, ale aj inštitucionálnych príčin (inštitucionálnymi príčinami myslíme najmä to, že vedecká činnosť Matice slovenskej sa v nových spoločenských podmienkach obmedzila na minimum a základný vedecký výskum sa začal systematicky vykonávať na pôde Slovenskej akadémie vied a umení, resp. neskôr Slovenskej akadémie vied so sídlom v Bratislave).

Roku 1950 aj E. Jóna prechádza do Bratislavy a stáva sa vedeckým pracovníkom akademického Jazykovedného ústavu. Pokračuje v lexikografickej práci, a to na príprave nového výkladového slovníka spisovného jazyka, ktorého autorský kolektív viedol Štefan Peciar (1912 – 1989). Má účasť na príprave koncepcie tohto slovníka a na redigovaní rukopisných hesiel určených do tohto slovníka; ide o *Slovník slovenského jazyka*, ktorého šesť dielov vychádzalo v rokoch 1959 – 1968 a ktorý sa stal prvým kompletným moderným výkladovým slovníkom spisovnej slovenčiny. Do 6. dielu tohto slovníka, ktorý obsahuje doplnky a dodatky, E. Jóna v rámci dodatkov autorsky spracoval súpis slovenských miestnych názvov a obyvateľských mien a vzťahových prídavných mien k týmto názvom (pozri *Slovník slovenského jazyka* VI, 1968, s. 153 – 254).

V rokoch 1953 – 1960 pôsobil ako docent a profesor na novootvorenej Vysokéj škole pedagogickej v Bratislave, po jej začlenení do rámca Univerzity Komenského sa vrátil do Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV a tu pracoval v lexikologicko-lexikografickom oddelení, neskôr v oddelení dejín slovenčiny až do odchodu do dôchodku roku 1976. V oddelení dejín slovenčiny sa zúčastňuje na chystaní koncepcie *Historického slovníka slovenského jazyka* a stáva sa spoluautorom ukážkového zväzku *Slovenského historického slovníka z predspisovného obdobia*, ktorý vyšiel roku 1973. Keď sa na začiatku 80. rokov 20. storočia v Slovenskej akadémii

vied ustanovili funkčné miesta vedeckých pracovníkov konzultantov, hneď roku 1981 sa E. Jóna vracia do Jazykovedného ústavu a v oddelení dejín slovenčiny ako vedecký pracovník konzultant pracuje ešte ďalších päť rokov: stáva sa spoluautorom I. dielu *Historického slovníka slovenského jazyka*, ktorý vo vydavateľstve Veda vyšiel roku 1991 (len v zátvorke pripomeňme, že vyjdením ostatného, VII. dielu v polovici roka 2008 sa toto veľké dielo slovenskej jazykovedy zavŕšilo). Po definitívnom odchode do dôchodku E. Jóna ešte takmer 20 rokov žije v Bratislave a tu umiera roku 2004.

Okrem už spomínaných lexikografických diel treba osobitne vyzdvihnúť už naznačené Jónove práce z dejín spisovnej slovenčiny a z dejín slovenskej jazykovedy. Samostatnú pozornosť si zaslúži predovšetkým jeho monografická práca *Postavy slovenskej jazykovedy v dobe Štúrovej*, ktorá vyšla roku 1985 v Slovenskom pedagogickom nakladateľstve. Svojou tematikou, opretím o dôkladné štúdium historických dokumentov aj celkovým významom je to priekopnícka kniha a vyžadovala by si pokračovateľov, ktorí by Jónov prínos ďalej prehlbovali, ale by sa bádateľsky venovali aj ďalším obdobiam dejín slovenskej jazykovedy. Po úvodnej časti, venovanej téme slovenskej jazykovedy pred 19. storočím, nasledujú kapitoly venované významným postavám slovenskej jazykovedy začínajúc ostatnou tretinou 18. storočia, do ktorej patrí zakladateľské kodifikátorské dielo Antona Bernoláka, pokračujú Jurajom Palkovičom, Jánom Kollárom (vo vzťahu k Josefovi Jungmannovi) a Pavlom Jozefom Šafárikom, ďalej vedúcimi predstaviteľmi štúrovej epochy Ľudovítom Štúrom, Jozefom Miloslavom Hurbanom a Michalom Miloslavom Hodžom a končiac posledným významným kodifikátorom štúrovej spisovnej slovenčiny Martinom Hattalom. Je to dobre premyslená historickojazykovedná panoráma znamenitých osobností slovenského národného života, ktoré svojou činnosťou a svojimi rozhodnutiami významne zasiahli do dejinných osudov nášho národného jazyka, najmä jeho celonárodnej, spisovnej podoby. Prirodzene, najväčší priestor v publikácii je venovaný tvorcovi súčasnej spisovnej slovenčiny Ľudovítovi Štúrovi, pričom si E. Jóna v osobitných kapitolách všíma Štúrov vzťah k jeho bezprostrednému predchodcovi Antonovi Bernolákovi, ďalej Ľudovíta Štúra ako kodifikátora a napokon prvé jazykovedné práce Ľudovíta Štúra.

Pre autorov objektívny prístup ku skúmanej tematike je príznačné, že v samostatnej kapitole rozoberá aj účasť takého kontroverzného činite-

ŕa v dejinách spisovnej slovenčiny, akým nepochybne je Michal Miloslav Hodža. Z korešpondencie M. M. Hodžu autor pripomína jeho list blízkeho spolupracovníkovi a podporovateľovi štúrovských úsilí Dr. J. Guothovi z 5. novembra 1844, v ktorom sa M. M. Hodža vyznáva z oddanosti slovenskej veci slovami: „Mne o to hlavne puojde, aby v našej Slovenčine písomnej sa našiou vskutku celý Slovák. Lebo je všetko naše.“ (Jóna, 1985, s. 137) A na to nadväzuje aj celkové Jónovo hodnotenie jazykovednej činnosti M. M. Hodžu: „Hodža viac dbal na tradície spisovného jazyka u Slovákov; v snahe obrániť a upevniť spisovnú slovenčinu na všetky strany, zjednotiť okolo nej všetkých Slovákov usiloval sa vystihnúť jazykové názory svojej doby a pri formovaní spisovnej slovenčiny, pri utváraní ortoepickej a ortografickej normy využiť výskumy slovenských nárečí i výsledky štúdia ostatných slovanských jazykov v súvekej slavistike. Len tak možno vyložiť úspech hodžovsko-hattalovskej reformy.“ (Jóna, 1985, s. 140)

Ako znamenitý znalec problematiky vývinu spisovnej slovenčiny v 19. storočí sa prof. E. Jóna ukázal aj v kolektívnej publikácii *Dejiny spisovnej slovenčiny II* z roku 1974, do ktorej spracoval kapitolu *Spisovná slovenčina v martinskom období* (s. 87 – 200 c. d.). Jónova stať je umiestnená za kapitolou o spisovnej slovenčine v matičných rokoch, ktorú spracoval prof. V. Blanár, a pred prvým systematickým výkladom o spisovnej slovenčine v Česko-Slovensku, ktorej autorom je prof. J. Ružička. Jónov prístup k spracovaniu tejto témy sa vyznačuje komplexnosťou pohľadu jednak na vtedajšie teoretické predstavy o vývine spisovnej slovenčiny a o formovaní jej normy v desaťročiach po zatvorení Matice slovenskej roku 1875, konfrontované so súčasnými názormi, jednak na štýlovú diferenciaciu spisovného jazyka a vývin funkčných štýlov v súhlase s potrebami vtedajšej vyjadrovacej praxe a jednak na rozvoj vtedajšej literárnej praxe, ktorá mala rozhodujúci význam pri celkovom udržiavaní spisovnej slovenčiny pri živote a jej ďalšom vývine v daných krajne nepriaznivých politických a národných podmienkach jej jestvovania a fungovania. Treba oceniť autorove pôvodné a fundované analýzy jazyka P. O. Hviezdoslava a S. H. Vajanského a ich nasledovníkov, z ďalších desaťročí vývinu potom rozboru jazyka realistických prozaikov M. Kukučina, B. S. Timravy a J. Jesenského.

V rámci svojej kapitoly autor osobitnú pozornosť venuje zainteresovanému rozboru jazykovedného a najmä kodifikačného diela Samuela Cambela.

V tejto súvislosti sa žiada pripomenúť, že E. Jóna okrem spomenutých syntéz venoval pozornosť vynikajúcim osobnostiam slovenskej jazykovedy v početných samostatných štúdiách uverejnených v odborných časopisoch a zborníkoch; napríklad Cambelovo jazykovedné dielo na širokom pozadí politických, spoločenských a kultúrnych pomerov na prelome 19. a 20. storočia rozoberá v stati *Teória slovenského spisovného jazyka a jeho kodifikácia na rozhraní 19. a 20. storočia* (1875 – 1918), uverejnenej v zborníku *Slovenčina na rozhraní 19. a 20. storočia* roku 1973 na s. 15 – 45, alebo život a dielo Martina Hattalu podrobne rozobral a zhodnotil v rovnomennej štúdii, zaradenej do zborníka *Martin Hattala* z roku 1971 na s. 12 – 24.

Ako sme to už naznačili v súvisi s rozborom diela kodifikátorov spisovnej slovenčiny, prof. E. Jónu špeciálne zaujímala otázka formovania spisovnej normy: túto tému rozvíjal vo viacerých svojich štúdiách a treba vyzdvihnúť, že to robil síce s potrebnou teoretickou jazykovednou erudíciou, ale predovšetkým na základe analýzy veľkého množstva rôznorodého jazykového materiálu. Takto sledoval, ako sa utvára norma spisovnej reči jednak vo vzťahu k slovenským zemepisným nárečiam a ku kultúrnym predpisovným útvarom slovenského jazyka, z ktorých spisovná slovenčina vyšla, jednak k jazyku spisovateľov a publicistov a jednak na základe disimilácie najmä v pomere k najbližšiemu spisovnému jazyku – spisovnej češtine, ktorá v starších dejinách slovenčiny zohrala nielen úlohu zástupného spisovného jazyka na Slovensku v písomnej forme, ale predovšetkým úlohu inšpiračného činiteľa pri úsiliach Slovákov o sformovanie vlastného národného spisovného jazyka. Prof. E. Jóna pri tejto téme osobitnú pozornosť venoval tomu, akú úlohu pri utváraní normy spisovnej slovenčiny mali jej rozhodujúci kodifikátori, najmä Ľudovít Štúr a Martin Hattala.

Prof. E. Jóna sa aj sám zúčastňoval na formovaní normy súčasnej spisovnej slovenčiny, a to jednak svojou spomínanou lexikografickou prácou, jednak ako autor početných časopiseckých príspevkov s touto tematikou a napokon ako člen autorského kolektívu, ktorý pripravil *Pravidlá slovenského pravopisu* vydané roku 1953. Ako viacerí poprední slovenskí jazykovedci, aj on sa aktívne zúčastnil na príprave pravopisnej reformy z roku 1953 a na jej uplatňovaní vo všetkých rozhodujúcich sférach spoločenskej praxe. Do tejto oblasti jeho bohatej činnosti je potrebné zaradiť jeho dlhoročnú redaktorskú prácu a autorstvo učebníc slovenského jazyka a učebných textov,

ako aj popularizačných prác. Z tohto okruhu treba uviesť jeho spoluautorskú účasť na tvorbe vysokoškolských učebníc *Slovenština* z roku 1957 a *Čeština* z roku 1972, ako aj autorstvo samostatnej publikácie *Spisovná slovenčina pre každého* z roku 1950.

Dlhé roky (konkrétne v rokoch 1946 – 1950 a 1955 – 1970) vykonával náročnú funkciu zodpovedného, prípadne hlavného redaktora Slovenskej reči ako základného slovakistického časopisu, medzi uvedenými rokmi a po roku 1970 až do svojej smrti bol členom redakčnej rady Slovenskej reči. Úroveň upotrebovania spisovnej slovenčiny ovplyvňoval aj ako redaktor iných odborných publikácií.

Ako sme to vyzdvihli v syntetickom *Prehľade dejín spisovnej slovenčiny* (porovnaj Kačala – Krajčovič, 2006, s. 185), za Jónov osobitný vklad do dejín slovenskej jazykovedy treba pokladať to, že veľmi pozorne a citlivo reagoval na dianie v slovenskej jazykovede. V jazykovedných časopisoch uverejnil veľké množstvo hodnotiacich príspevkov, správ, komentárov, ako aj recenzií mnohých monografií a zborníkov. Často mu to vyplývalo z jeho redaktorských povinností, že príležitostnými článkami reagoval na jubileá popredných osobností slovenskej jazykovedy. Neuspokojoval sa pritom so všeobecnými alebo povrchnými hodnoteniami, aj pri týchto činnostiach postupoval zodpovedne, starostlivo zhromažďoval podkladový, dokumentačný a podobný materiál a rozvážne volil aj hodnotiace úsudky; tie sú veľmi dobre uvážené a aj spravodlivé. V týchto článkoch zhromaždil veľké množstvo informácií a faktov a cenného dokumentačného materiálu, ktorý istotne bude možno v budúcnosti využiť okrem iného aj pri písaní dejín slovenskej jazykovedy a slovenských jazykovedcov, ktoré spomína V. Blanár vo svojom jubilejnom príspevku citovanom na začiatku nášho textu.

Naše hodnotenie života a diela prof. E. Jónu pri príležitosti stého výročia jeho narodenia by nebolo ani relatívne úplné, keby sme nespomenuli prácu E. Jónu v slovenskej dialektológii, ktorou svoju plodnú jazykovednú cestu otváral a ktorú mal neprestajne na mysli, ale pre uprednostňovanie iných, aktuálnejších či naliehavejších úloh sa nedostal k jej monografickému zavŕšeniu. Dobrá (aj) odborná znalosť rodného novohradského nárečia nepochybne E. Jónovi pomáhala pri plnení jeho zodpovedných úloh v iných oblastiach jazykovedy vrátane jeho pedagogického pôsobenia na vysokej škole a výchovy mladých odborníkov. Je potešiteľné, že hoci až pri storočnici od

narodenia prof. E. Jónu, ale jednako len sa našli cesty, ako Jónovo rozpracované dielo o ipel'ských nárečiach dokončiť a starostlivosťou Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV vydať knižne. Bude to dôstojné uctenie si pamiatky jeho autora.

Napokon osobná spomienka na E. Jónu ako môjho vysokoškolského učiteľa. V druhom ročníku vysokoškolského štúdia v akademickom roku 1955/1956 som dva semestre počúval prednášky prof. E. Jónu zo slovenskej morfológie. Boli veľmi dôkladné a plné detailných informácií, ale pri výklade morfológického inventára jazyka a jeho systémového usporiadania to zjavne ináč ani nejde. Mňa to množstvo faktov akosi neunavovalo, na prednášateľovi som práve oceňoval to, že pri prednáškach vychádzal zo starostlivo zhromaždeného a presne utriedeného a pomenovaného jazykového (t. j. v danom prípade tvaroslovného) materiálu, že myslel na každý detail, ktorý mal presné miesto v systéme, a vo svojom prehľadne usporiadanom výklade na nič nezabudol. Pravdepodobne preto sa mi slovenská morfológia v podaní prof. E. Jónu aj dobre učila na skúšku.

Osobitne chcem spomenúť to, že v rámci svojej profesorskej dôkladnosti E. Jóna pri týchto prednáškach zo slovenskej morfológie nezabudol spomenúť ani Paulinyho teóriu intencie slovesného deja: práve prof. E. Jónovi som vďačný za to, že ma ako prvý upozornil na túto originálnu teoretickú platformu na opis a výklad sémantiky slova a vety, typickú pre slovenskú jazykovednú tradíciu a pre dejiny slovenskej jazykovedy; práve tejto teoretickej platforme a jej ďalšiemu teoretickému aj praktickému rozpracovaniu som neskôr aj sám vo svojej bádateľskej činnosti venoval hodne úsilia, o nej sám svojim študentom prednášam a práve túto teoretickú základňu si berú za východisko svojho teoreticko-metodologického prístupu k opisu a výkladu jazykových faktov už aj moji aspiranti a doktorandi. Aj to tvorí súčasť zatiaľ nenapísaných dejín slovenskej jazykovedy.

LITERATÚRA

BLANÁR, Vincent: Životné jubileum prof. Eugena Jónu. In: Jazykovedné štúdie. XI. Jónov zborník. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1971, s. 1 – 5 (dodatok k zborníku).

JÓNA, Eugen: Postavy slovenskej jazykovedy v dobe Štúrovej. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1985. 172 s.

JÓNA, Eugen: Teória slovenského spisovného jazyka a jeho kodifikácia na rozhraní 19. a 20. storočia (1875 – 1918). In: Universitas Comeniana. Facultas Paedagogica Tyrnaviensis. Spoločenské vedy. Philologia. 3. Slovenčina na rozhraní 19. a 20. storočia. Red. L. Horečný a kol. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1973, s. 15 – 45.

KAČALA, Ján – KRAJČOVIČ, Rudolf: Prehľad dejín spisovnej slovenčiny. Martin: Matica slovenská 2006. 220 s.

Slovník slovenského jazyka. VI. Doplnky. Dodatky. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1968, s. 153 – 254.

Elektronická komunikačná sféra a jazyk internetovej komunikácie

JÁN FINDRA

Rozvoj elektronických technológií v druhej polovici 20. storočia znamenal revolučný posun aj v priestore elektronickej komunikácie. Už masový prienik televízneho vysielania do súkromia domácností bol významným krokom z hľadiska sprostredkovania informácií. A to aj napriek tomu, že tok informácie bol jednosmerný, poslucháč ju prijímal pasívne, nemohol na ňu bezprostredne reagovať. Možný potenciálny dialóg, keď adresát vo svojej vnútornej reči (prípadne aj nahlas) súhlasne alebo polemicky reagoval na obsah vysielanej informácie, nemal sociálny rozmer (kontext).

Nové komunikačné možnosti v elektronickom prostredí sú spojené s internetom. Počítač a internet sa dnes samozrejme využívajú nielen v štátnych a súkromných inštitúciách a úradoch, ale aj vo vyučovacom procese. Postupne si ich stále viac ľudí zavádza aj do domácností. Možno teda povedať, že na rozhraní 20. a 21. storočia sa elektronické technológie stali komunikačným fenoménom, ktorý podstatným spôsobom ovplyvňuje jednak kultúrno-spoločenskú klímu a jednak hospodársky (ekonomický a podnikateľský) život. V tomto elektronickom prostredí sa totiž postupne programovo zdokonaľujú technické možnosti a takmer denno-denne sa objavujú nové technológie, dokonalejšie technologické vymoženosti. S ich rozvojom ide ruka v ruke marketizácia nielen spoločenského, ale aj súkromného života.

Ukazuje sa teda, že v oblasti elektronických médií a internetovej komunikácie možno už teraz oprávnene hovoriť o osobitnej komunikačnej sfére, ktorá kladie jazyku nové podmienky a poveruje ho novými úlohami. V tejto

komunikačnej sfére sa zmodernizované technické prostriedky stávajú významnou zložkou komunikačného reťazca na osi expedient – komunikačný kanál – kód – percipient. Špecifickosť tejto sféry je aj v tom, že v uvedenom reťazci akoby sa jazyku ako prirodzenému kódu „ušla“ podradnejšia úloha. V tomto novom elektronickom komunikačnom okolí sa totiž výrazne (dominantne) presadzujú vonkajšie, mimojazykové faktory. Pokiaľ ide o relevantné faktory komunikačnej situácie, dochádza tu k napätiu verejnosť – súkromnosť, oficiálnosť – polooficiálnosť – neoficiálnosť, ústnosť – písomnosť, dialogickosť – monologickosť (Findra, 1997).

Na priesečníku týchto vonkajších faktorov vznikajú v internetovej komunikačnej sfére špecifické texty, pre ktoré je príznačný aj špecifický vzťah medzi hĺbkovou, obsahovo-tematickou a povrchovou, jazykovo-kompozičnou organizáciou. Súvisí to, pravdaže, s konštituovaním nových žánrov, pri ktorých výstavbe sa využívajú nové, netradičné jazykovo-kompozičné postupy. To je zrejme aj dôvod, prečo tu dochádza nielen k narúšaniu gramatických a štýlových noriem, ale i k narúšaniu štandardizovaných komunikačných noriem. Ak by sme dôsledne trvali na hodnotení jazykovo-kompozičnej stránky textov v internetovej komunikačnej sfére z hľadiska jazykových a štýlových noriem v rozmedzí vzťahu spisovné – nespisovné, funkčne primerané – ešte vhodné – nevhodné, mohli (museli) by sme byť oprávnené kritickí. Istá miera tolerancie je však opodstatnená tým, že jazyková komunikácia v internetovej komunikačnej sfére plní iné komunikačné úlohy. Navyše v obsahovo-tematickej organizácii a v jazykovo-kompozičnom ustrojení musia komunikáty vytvorené v tejto komunikačnej sfére a ich tvorcovia odolávať a aj sa podriaďovať tlaku heterogénnych faktorov, ktoré sú spravidla silnejšie ako jazykové (gramatické) a štýlové normy.

Štýlotvorne a žánrovo silná je opozícia ústnosť – písomnosť, ktorá „tlačí“ aj na opozíciu oficiálnosť – neoficiálnosť. Texty, ktoré vznikajú v internetovej komunikačnej sfére, majú totiž graficky fixovanú podobu. Vo svojej podstate (v hĺbkovej, obsahovej rovine) však majú charakter ústnych, hovorených replík. Aj vtedy, keď sa komunikácia uskutočňuje vo verejnom prostredí, účastníci četu (chatu) a blogeri (blogéri) sa správajú, akoby ich komunikácia mala súkromný charakter. Preto najmä svoje repliky na webových stránkach často posúvajú do blízkosti pólu neoficiálnosti. Je to pod-

mienené aj tým, že sa cítia „skrytí“ za clonou anonymity, a preto bez väčších zábran siahajú aj po silnejších expresívnych slovách a slovných spojeniach, ba občas sa neštítia použiť ani tabuové výrazy. Pritom, pravdaže, ich repliky môžu prekračovať aj hranice spisovnosti. Z hľadiska kultúry vyjadrovania možno potom hovoriť skôr jednak o porušovaní komunikačnej normy a jednak o porušovaní normy spoločenského správania. Ak sa však na tieto texty pozeráme z hľadiska striktných požiadaviek jazykovej kultúry, naznačená tolerancia sa môže javiť ako neopodstatnená.

Ako sme už naznačili, tlak vonkajších faktorov je najsilnejší v internetových diskusiách a v diskusných replikách na texty publikované na internete alebo v dennej tlači. Najmä v priestore týchto žánrov dochádza k uvedenému narúšaniu (i k zrušeniu) striktnej hranice verejnosť – súkromnosť, oficiálnosť – neoficiálnosť. Hoci sú komunikanti od seba fyzicky vzdialení, v rámci komunikačnej ilúzie sa táto vzdialenosť (hranica) medzi nimi zdanlivo ruší, a tak „sa tvária“, akoby medzi nimi šlo o bezprostredný (osobný, fyzický) komunikačný kontakt. Potvrdzujú to viaceré kontaktné prostriedky, ktoré sa bežne využívajú v aktuálnom dialógu fyzicky prítomných osôb. Ide napríklad o tykanie, familiárne oslovenia, kompozičné kontaktné spojenia, používanie apelových slovies (*pozri, vidiš*), značná je frekvencia elíps.

Štylizácia bezprostredného kontaktu medzi komunikantmi a fiktívne zosúkromňovanie ich vzťahu sa na povrchovej organizácii textu prejavuje vo voľnejšom výbere jazykových prostriedkov na osi emocionálnosť/expresivnosť – nociónálnosť. Prekračovanie hraníc verejnosti a oficiálnosti znamená, že v internetových textoch sa popri spisovnej forme využívajú výrazové prostriedky všetkých foriem národného jazyka.

Treba však zdôrazniť, že aj v textoch internetovej komunikačnej sféry majú dominantné postavenie bezpríznačkové prostriedky spisovnej formy národného jazyka. Ony predovšetkým nesú významovú nálož textu. Dojem, akoby repliky autorov internetových dialógov prekračovali hranice jazykovej kultúry a kultúry vyjadrovania, súvisí s princípom kontrastu (Findra, 2004). Na pozadí bezpríznačkovej textovej roviny, ktorú vytvárajú nociónálne spisovné prostriedky a ktoré predstavujú jadro lexiky aj v internetových textoch, sa kontrastne exponujú príznačkové a štylisticky zafarbené slová a slovné spojenia. Ako príznačkové sa pociťujú už terminologické pomenovania, ktoré súvisia s elektronickou (počítačovou a internetovou) technikou

a technológiou, napr.: *blogger/blogér, bloggerský/blogérsky, blogovať, hacker/heker, čet/chat, četovať/chatovať, displej, displejový, enter, enternúť, enterovať, login, online/on-line, server, web, webová stránka*. Ako vidieť, ide napospol o slová prevzaté z angličtiny. Proces preberania slov z cudzích jazykov je v slovenčine aj dnes permanentný (Ondrejovič, 2008). Zjednodušene povedané – s vecou sa prebralo i jej označenie (pomenovanie). Je to podobná situácia, ako bola napríklad v čase zavádzania televízie. Pravda, aj niektoré domáce slová, ktoré majú ambície priradiť sa k terminologickým pomenovaniám, sa v začiatkoch svojho uplatnenia môžu dokonca cítiť ako slangové, napr.: *preposlať, označiť, odznačiť*.

Na tomto nocionálnom textovom pozadí sa ako nápadné, a teda aj neadekvátne javí už silnejšie expresívnejšie slovo alebo slovné spojenie. A keďže sa internetové texty nevyhýbajú ani pejoratívam a občas sa v nich vyskytujú aj vulgarizmy, ba i tabuové slová, na kritiku jazykovo-textovej situácie v internetovej komunikačnej sfére sa nájde dost dôvodov. Tento zdanlivý významovo-výrazový „konflikt“ v priestore napätia nocionálnosť – emocionálnosť/expresívnosť dobre ilustruje tento príklad:

Kdesi som čítal, že na Slovensku je jediný problém – že je tu viac s v í ň ako korýt.

Chrapúň o v tu bude vždy viac ako príležitostí.

Pravda, ako sme už naznačili, skrytý v ulite súkromnej anonymity expedient, ktorý četuje (chatuje) s konkrétnou – v skutočnosti tiež anonymnou osobou –, stráca komunikačné zábrany. Preto občas bez väčších ťažkostí naruší spoločenskú vhodnosť vyjadrovania a nerešpektuje ani spoločenské konvencie. Akoby sa vecne (obsahovo-myšlienkovy) i jazykovo oslobodil, akoby prestal utajovať svoje najskrytejšie myšlienky. Odrazu dokáže „verejne“ vysloviť aj to, čo by inak zoči-voči nepovedal možno ani svojmu najbližšiemu. Jazykovo sa pritom takisto prezentuje vo svojej najvlastnejšej podstate. Aj v tomto prípade totiž platí, že jazyk prezrádza o človeku všetko – nielen o jeho ľudských hodnotách, mentálnom ustrojení, ale aj o hierarchii hodnôt, ktorými sa prezentuje vo svojom jazykovom prejave. Práve táto chvíľková „úprimnosť“, ktorá môže spustiť závary spoločenských i vyjadrovacích zábran, sa potom odrazí aj v preferovaní hovorových, familiárnych i pejoratívnych slov a v niektorých prípadoch aj v používaní vulgarizmov a tabuových slov. Napríklad:

Lebo sme spravili chujovinu polroka potom, ako sa objavil. – Je mi ťažko vzdávať mu úctu zato, že to „kráľovský do drbal“.

Druhý príklad je zaujímavý z dvoch dôvodov. Spojenie v úvodzovkách pripomína z vecnej a výrazovej stránky oxymoron. Nízky expresívny výraz (pejoratívum), v ktorom sú uložené negatívne konotácie, sa vo verbálnej syntagme spája so synonymom príslovky *vynikajúco*, ktoré sa v tomto kontexte prehodnocuje na expresívne slovo. Zároveň tento príklad naznačuje, že si expedient uvedomoval kontextové možnosti slova, že toto spojenie utvoril zámerne, čo by potvrdzoval aj pragmatický signál – úvodzovky. Takéto príklady potvrdzujú, že aj v internetovej komunikácii možno hovoriť o vedomej práci s jazykom. Z perspektívneho hľadiska je dôležité, že komunikanti začínajú citlivo reagovať na používanie hrubých expresívnych výrazov, ako o tom svedčí aj táto podráždená reakcia na kritickú repliku partnera:

Pozri, problém má dve strany

1. Vyvediem psa von, nechám ho vysrať a odidem.

2. Vyvediem psa von, nechám ho vysrať, hovno zoberiem a odidem.

Prečo považuješ môj návod za hrubý a primitívny?

Zaujímavé a perspektívne závažné je to, že aj v internetových diskusiách ide často o zámernú hru s jazykovým výrazom (tvarom), ktorá je príznačná pre slangové vyjadrovanie. Svedčia o tom jednak slová a slovné spojenia: *preposlať*, *kopnúť*, *modrák* (prívrženec SDKÚ), *poslať text na sklo*, *opajknúť záverečku*, *čeknúť*, *spakovať*, *propíč* (prepáč), *vyvediem* (vykonám) a jednak nápadité využívanie slov *zapršať*, *zasnežiť*, *zasmútiť*, *zazmluvniť*, *predýchať* v neočakávaných (obrazných) spojeniach.

Ako vidieť, fiktívna kontaktovosť sa odráža tak vo formulácii myšlienok, ako aj v ich jazykovo-kompozičnej realizácii. Iste to súvisí aj s tým, že komunikanti nemajú možnosť sledovať v rámci spätnej väzby (ne)súladi (synchronizáciu) medzi myšlienkovým obsahom repliky a sprievodnou kinetikou partnera dialógu. Tento náhodný alebo aj zámerný prienik silných expresív do neutrálnych kontextov však vyvažujú iné prednosti internetovej komunikácie. Nespornou výhodou elektronického prostredia je fakt, že moderná technika a technológia zrýchliła a zjednodušila komunikáciu. Napriek negatívnym dôsledkom, o ktorých bola reč, zosúkromnenie až zintímnenie vzťahov medzi komunikantmi má takisto svoje komunikačné výhody.

Osobitne výhodná je možnosť vzápätí (v tej istej chvíli) súhlasne alebo polemicky reagovať na partnerov názor.

Paradoxne táto dynamika komunikácie podmienená fiktívnou časovou a priestorovou blízkosťou má však iné, možno povedať, závažnejšie negatívne dôsledky. Dnes už nie sú zriedkavé prípady, že spolupracovníci, ktorých pracovne sú umiestnené na tej istej chodbe, si informácie vymieňajú prostredníctvom e-mailu. Pripusťme, že sa takto informácia zaznamenáva a fixuje ako prípadný doklad. To má, pravdaže, svoje výhody, hoci by sme v tom mohli vidieť aj výraz vzájomnej nedôvery. Oveľa vážnejšie je však to, že sa takto priamy (priateľský) kontakt, ktorý by mal byť výrazom pracovnej a ľudskej (individuálnej a sociálnej) spolupatričnosti, nahrádza chladným technickým (internetovým) kanálom. Týmto médiom môže síce tiecť formálne presná informácia, tá je však zbavená čara atmosféry, ktorá umožňuje bezprostredné (osobné) ľudské zblíženie. Prípadné zdvorilostné formulky e-mailovej informácie, ktoré ju môžu rámcovať, majú spravidla ornamentálny charakter, lebo pritom neraz ide o konvenčné spojenia, ktoré často majú charakter štandardizovaného klišé. Preto by sme tento typ medziludských verbálnych kontaktov mohli hodnotiť ako odľudštenú komunikáciu. Zrejme to súvisí aj s tým, že sa ľudia už pomaly zabúďajú priateľsky stretnúť a úprimne (otvorene, zoči-voči) sa porozprávať o svojich súkromných a pracovných problémoch. Na pracovisku zostávajú uväznení vo svojich pracovniach a ich byt a dom sa pre nich stáva zdanlivým azylom, no občas aj zámkom („hradom“), do ktorého sú dvere zamknuté.

Záverom možno súhrnne konštatovať, že počítačová technika a internet významným spôsobom ovplyvňujú i menia štandardizované komunikačné postupy. Nové žánre, ktoré vznikajú v tejto komunikačnej sfére, majú síce dočasne hybridnú povahu, oprávnené však možno predpokladať, že sa budú postupne invariantne (modelovo) vyhraňovať a stabilizovať. A to aj napriek tomu, že zrejme ešte potrvá istý čas, kým sa sociálne (normované) „ubráni“ tlaku individuálnych (subjektívnych) textových (žánrových) „variácií“, ktoré viac alebo menej ignorujú nielen jazykové, štýlové a komunikačné normy, ale aj normy spoločenského správania. Preto (dočasne) treba rátať aj s istými obsahovo-tematickými a jazykovo-kompozičnými neduhmi, ktoré súvisia jednak s dynamickými pohybmi, posunmi a presunmi v tejto sfére spoločenského styku a dorozumievania a jednak s novou štruktúrou

a hierarchizáciou rozhodujúcich komponentov komunikačnej situácie. Aj v tomto prípade však platí, že tak ako sa vyčíri znečistená voda prameňa, myšlienково a jazykovo sa vyčistia aj internetové texty. Tento optimizmus oprávňuje aj porovnanie východiskovej situácie v internetovej komunikácii v 90. rokoch minulého storočia (Findra, 1997) s dnešným stavom, ktorý je podstatne lepší. Pravdaže, výnimky vždy budú potvrdzovať pravidlo. Aj v elektronickej komunikačnej sfére sa popri kultúrnych a kultivovaných verbálnych výkonoch budú vyskytovať primitívne spôsoby vyjadrovania, myšlienково chudobné (prázdne) a jazykovo neprijateľne expresívne i vulgárne. Takto je to však nielen v bežnej jazykovej praxi, ale aj vo verejnom spoločenskom i politickom živote.

Pravdaže – možno nie celkom opodstatnene – by sme sa mohli uspokojovať, že vzhľadom na uvedené komunikačné problémy je dobré, že internet využíva na Slovensku iba necelá pätina obyvateľstva. Závažné však je, že sú to väčšinou mladí ľudia, z ktorých mnohí trávajú za počítačom celé hodiny. Toto ich „zrastenie“ s počítačom, ba až závislosť od neho sa odráža nielen na ich jazykovo-komunikačnom správaní, ale ovplyvňuje aj ich myslenie a celkové sociálne správanie. Podľa psychológov sa síce mozog surfujúceho človeka aktivizuje, pretože v krátkom čase prijíma veľké množstvo informácií, ktoré vzápätí spracúva a prípadne aj vyhodnocuje (Vybíral, 2000), je tu však riziko, že tieto informácie sú kurzorické, povrchné, neukotvujú sa v dlhodobej pamäti. Surfujúci človek už nedokáže čítať v tradičnom zmysle slova, aj internetový text (napríklad blog) spravidla číta len zbežne, často iba titulok a prípadne prvý a posledný odsek, aby mal základnú predstavu o obsahu. Akoby si moderný človek nemusel pamätať, dôležité je, aby vedel hľadať. Zrejme to mal na mysli Eric McLuhan (1998), ktorý sa domnieva, že civilizácia je dnes vystavená tlaku primitívnych foriem elektronických médií, ktoré reorganizujú vnemový aparát človeka tak, že vyhovuje skôr pocitom ako mysleniu. Napriek tomu však zostáva veriť, že ako vždy doteraz aj v tomto čase jazyk a jeho nositelia dokážu tento tlak zvládnuť.

Je totiž nesporné, že popri publicistike práve internetová komunikačná sféra predstavuje dnes najdynamickejšiu oblasť, aj pokiaľ ide o dynamiku jazyka. S tým súvisí aj jazykovo-kompozičná úroveň niektorých žánrov v elektronickej prostredí. Obsahovo-tematická organizácia aktuálnych textov a ich jazykovo-kompozičné stvárnenie aj v tomto prípade potvrdzujú

ideu, že jazyk prezrádza všetko nielen o autorovom vzdelaní, jeho charaktere, zmýšľaní, mentálnom ustrojení, ale aj o jeho vzťahu k partnerovi dialógu a vlastne aj o jeho vzťahu k sebe samému (Findra, 1998).

LITERATÚRA

FINDRA, Ján.: Štylistika internetových textov. In: Slovenská reč, 1997, roč. 62, č. 5, s. 257 – 267.

FINDRA, Ján: Jazyk, reč, človek. Bratislava: Q 111, 1998. 112 s.

FINDRA, Ján: Štylistika slovenčiny. Martin: Vydavateľstvo Osveta 2004. 232 s.

McLUHAN, Eric: Electric Language: Understanding the Message. New York: St. Martin's Griffin 1998. 192 s.

ONDREJOVIČ, Slavomír: Jazyk, veda o jazyku, societa. Bratislava: Veda 2008. 306 s.

VYBÍRAL, Zbyněk: Psychologie komunikace. Praha: Portál 2000. 264 s.

Slovenské priezviská Paciga, Šalaga a Škorvaga

MILAN MAJTÁN

Všetky tri priezviská vyzerajú na prvý pohľad veľmi cudzo. Patria do skupiny priezvisk utvorených príponami *-aga, -iga, -ega, -oga, -uga*. Tieto prípony istotne nemajú slovanský pôvod, v slovenčine sú novšie. Pravdepodobne pochádzajú z domáckych podôb krstných mien z rumunského jazykového územia. Takto utvorené domáce podoby mien sa k nám iste dostali valašskou kolonizáciou, používali sa potom aj v našom prostredí a z nich mohli vzniknúť aj slovenské priezviská s týmito príponami. V slovanskom prostredí takto utvorené domáce podoby mien mali zväčša expresívne, najmä pejoratívne zafarbenie, na rozdiel od zvukovo blízkych mien s domácimi takisto expresívnymi príponami *-ák, -ik, -ek, -uch* a pod. Najviac takto utvorených priezvisk v slovenčine vzniklo z osobných, najmä krstných mien. Sú to priezviská ako *Baliga* (z mena *Baltazár*), *Halaga* (*Gal/Hal*), *Ivanega* (*Ivan*), *Janiga* i *Janega* (*Ján*), *Jeriga* (*Jerguš, Gregor*), *Juriga* i *Đuriga* (*Juraj*), *Laciga* (*Laco, Ladislav*), *Macega, Mařuga* i *Mačuga* (*Matej* alebo *Matúš*), *Meřaga* (*Meřo, Melicher*), *Michaliga* i *Mišiga* (*Michal, Mišo*), *Ondriga* (*Ondro*), *Paciga* (*Paco z Pavol*), *Pafčuga* (*Pavčo z Pavol*), *Pařaga, Paliga* i *Pařuga* (*Pařo*), *Šteřiga* i *Čeřiga* (*Ščeřiga zo*

Štepan/Ščepan), *Tomaga* (*Tomáš*), *Valiga* (*Valo* z *Valent*). Sem možno zaradiť azda aj priezviská *Čaniga*, *Sunega*, ktoré vznikli z iných druhov osobných mien.

Priezvisko *Paciga* vzniklo podobne ako priezviská *Paco*, *Packo*, *Packa*, *Pacek* z biblického mena *Pavel* či *Pavol*. Meno má latinský pôvod, slovo *paulus* znamená „malý“ a v prenesenom význame aj „skromný“. Podoba *Pavol* v slovenčine je novšia, vo väčšine slovanských jazykov je *Pavel*, v srbčine a chorvátčine *Pavao* (z *Paval*). Vo viacerých európskych neslovanských jazykoch sa používa podoba *Paul*, v taliančine *Paolo*, v španielčine *Pablo*, vo fínčine *Paavo*. Maďarská podoba *Pál* mala iste podiel na utvorení slovenských domáckych podôb *Paľo*, *Paľko*, podobne ako maďarská podoba mena *František* – *Ferenc* mala vplyv na utvorenie a používanie slovenských domáckych podôb tohto mena *Fero*, *Ferko*. Zo slovenských domáckych podôb *Paľo*, *Paľko* vznikli priezviská *Paľo*, *Palko*, *Palek*, *Palovič*, *Palkovič*, *Palúch* a už spomenuté *Paľaga*, *Paliga*, *Paľuga*. Z Oravy je známa domácka podoba *Pavo*, z nej sa utvorili priezviská *Paučo*, *Pauko*, *Paukech*, *Paukovič*. Zo základnej podoby mena vznikli priezviská *Pavlo*, *Pavlik*, *Pavelek*, *Pavlát*, *Pavliar*, *Pavlovič*, *Pavlu*, *Pavliš*, *Pavlús* a z ďalších menej známych domáckych podôb vznikli už spomenuté priezviská *Packo*, *Pacek*, *Paciga*, ale aj priezviská *Pacúch*, *Pacút* a priezviská *Paš*, *Paško*, *Paška*, *Pašek*.

Priezviská *Šalaga*, *Šaliga* i *Šeliga* vznikli pravdepodobne zo starozákonného mena izraelského kráľa Šalamúna, ktoré pochádza z hebrejského mena *Šelómóh* a v hebrejskom jazyku malo význam „mierumilovný“. Vo väčšine európskych jazykov má toto meno podobu *Salomon*, v maďarčine *Salamon* [výsl. *šalamon*], v češtine *Šalamoun*, *Šalomoun*, v slovenčine *Šalamún*. Prešlo aj do arabčiny v podobe *Sulejman*. V slovanských jazykoch sa toto meno veľmi nevžilo. Z domáckej podoby mena sa vykladá české priezvisko *Šalda*. Z mena *Salomon* vzniklo ruské priezvisko *Zalman* a aj slovenské priezvisko *Žalman*. A tak aj priezviská *Šalaga*, *Šeliga* by mohli mať pôvod v mene *Šalamún* (*Šeliga* so zreteľom na hebrejskú podobu mena).

Ďalšie priezviská s takýmito príponami mohli vzniknúť aj priamo z apelatív, hoci nemožno vylúčiť ani tu prostredníctvom osobných mien (prímen). Ide o priezviská, ako sú *Černiga*, *Černega*, *Čulaga*, *Holiga*, *Chandoga*, *Lešiga*, *Papuga*, *Saniga*, *Smoliga*, *Sopoliga*, *Škorvaga*, *Švaniga*, *Tapalaga* a i. Ako vidno, viaceré z nich sú dnes významovo nepriezračné.

Vezmime si ako príklad priezvisko *Škorvaga*.

Súvislosť so slovom *škovránok*, ktorým sa v spisovnej slovenčine označuje malý spevavý vták žijúci na poliach, majú priezviská viac ako tisíc-ka slovenských rodín (údaje o tom možno nájsť na internetovej stránke Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV v rubrike Lingvistické zdroje). Pritom na východnom Slovensku je najviac rodín s priezviskami *Škovran* (201), *Škovranek* (21) a *Škovranko* (14). Na západnom Slovensku, najmä v jeho južnejšej časti sú najrozšírenejšie priezviská *Škrovánek* (145) a *Škovran* (78). Priezvisko *Škrivánek* (22) poznáme z východného a zo západného Slovenska. V severozápadnej časti Slovenska, najmä na okolí Žiliny a na Kysuciach, sa často vyskytujú priezviská *Škorvánek* (355), *Škorvan* (48) a *Škorvaga* (192). Na strednom Slovensku, najmä v južnejšej časti, je rozšírené priezvisko *Škrváň* (55). Rozmanitosť podôb prvej slabiky (*škovr-*, *škorv-*, *škrov-*, *škriv-*, *škrv-*) odráža výskyt a rozšírenie hláskových variantov slova *škovránok* v slovenských nárečiach.

A napokon. Prípony, o ktorých sme hovorili, sú zo slovenčiny známe aj v slovách *kuľaga* (druh pastierskej palice), *planiga* (niečo plané, zlé; planá, zlá žena), *stariga* (stará žena; stará hus s húscami). Nie sú neznáme ani z nich utvorené pomenovania mužského rodu *holigáň*, *planigáň*, *starigáň*.

DISKUSIE

Slová ostrý, tupý a hladký v slovenských geografických názvoch

IMRICH HORŇANSKÝ

Toponymá so slovným základom *ostrý* sú príznačné pre celé územie Slovenska s výnimkou niektorých väčšinou rovinných okresov Slovenska (Galanta, Šaľa, Nové Zámky, Nitra a Stropkov). Všeslovanské slovo *ostrý* pochádza z praslovanského ← *ostrъ a to z indoeurópskeho ← **akro-* vo význame „ostrý“ (Holub a Lyer, 1978, s. 349; Rejzek, 2001, s. 435). Slovník slovenského jazyka (2. zv., 1960; ďalej SSJ) vykladá slovo *ostrý* v trinástich významoch; z nich sú pre geografické názvy relevantné tri: 1. majúci ostrie, nabrušený, 2. majúci hrot, tvarom podobný hrotu, zahroteného tvaru, končitý, 3. majúci drsný povrch, drapľavý, drsný, hranatý, pichľavý. So slovom *ostrý* súvisia viaceré odvodeniny, napr. slová *ostrica* „šachorovitá rastlina podobná tráve, rastúca najmä na močaristých miestach, bot. Carex“, *ostrička* „trávnatá, ostrici podobná rastlina, rastúca na vápencových skalách zarastených trávou, bot. Elyna“, *ostriež* „sladkovodná ryba, zool. Perca“, *ostroh* „úzky výbežok zeme vybiehajúci do vody pri sútoku riek alebo úzky horský chrbát vybiehajúci do dolín“, *ostroha* „hroty alebo ozubené kolieska, ktoré sa dávajú na päťovú časť jazdeckých čižiem a používajú sa na pobádanie koňa“ a *ostrva* „zariadenie na sušenie ďateliny, trávy a pod. v podobe stĺpika, žrdky (obyčajne z dreva) s priečnymi ramenami alebo v podobe ihlana z troch žrdok, sušiak“. Machek (1957, s. 344) vykladá slová *ostruha* (česky), *ostroha* (staročesky a slovensky), *ostroga* (slovinsky, poľsky, starorusky), *ostruga* (srbsky a chorvátsky) vo význame „trojzub na lovenie rýb, vlastne zahrotený kolíček“ ako pravdepodobne identické slová so srbským a chorváckym *ostroga* vo význame „kôl na priviazanie viniča“ a pripája argument, že sufix *-oga* nie je doložený u Slovanov ako zreteľná prípona, a preto nemožno pri etymológii týchto slov vyjsť priamo od slova *ostrý*. Podľa Machka (1957, s. 343) slová *ostroh*, *ostrož*, *ostrožina* vo význame „zrázny

výbežok zeme pri sútoku dvoch vôd alebo pri styku dvoch dolín“, starorusky *ostrogъ* vo význame „kolový plot, palisáda okolo hradiska z mnohých vysokých kolov hore zahrotených“, rusky *ostrog* vo význame „väzenie, žalár“, bulharsky *ostrog* vo význame „oporný kôl v kope sena“, srbsky a chorvátsky *ostroga* vo význame „kôl na priviazanie viniča“ majú všetky pôvodný význam bezpochyby ako staroruský. Machek vykladá toto slovo z *ostrožiti* vo význame „upevniť kolami“, čo je pôvodne od *ostrý*, lebo koly sa končili ostrým hrotom. Slovný základ *ostroha*, *ostroh*, *ostrož* sa v slovenských toponymách vyskytuje v podobách *Ostruha*, *Ostružka*, *Ostrôžka*, *Ostrôžky*, *Astraga*, *Ostruky*, *Ostražica*, *Ostrožica*, *Ostražné*, *Ostrožnica*, *Ostročka*.

Podľa Machka (Machek, 1957, s. 343) so slovom *ostrý* majú vzdialený súvis aj slová *ostrev*, *ostrva*, *ostrvka* s významom „jedľový alebo borovicový stromček, oklieštený na koncoch konárov s ponechanými kýptami cca 25 – 30 cm dlhými, na ktorých sa suší ďatelina, seno a vika“. Tento slovný základ sa v slovenských toponymách vyskytuje v podobách *Ostrva*, *Ostrvka*. Podľa Machka aj celoslovenské slová so základom *strěg, střici, staročesky *střěhu*, slovensky *striehnúť* vo význame „stráž, strážiť“ majú súvis so slovami *ostroh*, *ostroha*, *ostrážiti* (Machek, 1957, s. 481). Tento pôvod má aj názov *Ostrihom* na území dnešného severného Maďarska (Lutterer – Kropáček – Huňáček, 1976, s. 84) a zrejme aj geografické názvy *Ostriež* a *Ostražné*. Vzdialený súvis so slovným základom *ostrý* má aj slovo *ostrov* so súčasným významom „časť pevniny obkolesená vodou“. So slovným základom *ostrov* súvisia slovenské toponymá *Ostrovica*, *Ostrovičná*, *Ostravica*. Nezreteľného pôvodu je toponymum *Ostratice* a jeho deriváty.

Významovým náprotivkom slova *ostrý* je slovo *tupý* a v jednom význame slovo *hladký*. Istorický slovník slovenského jazyka (3. zv., 1994; ďalej HSSJ) slovo *ostrý* vysvetľuje ako „1. čo má dobré, neotupené ostrie, 2. čo má hrot, zahrotený, končitý, špicatý, pichľavý; opakom je slovo *tupý*, 3. čo má drsný povrch, drapľavý; opakom je slovo *hladký*, 4. čo má hrany, prekážajúce alebo zraňujúce výstupky, výčnelky“. V pomenovanom procese toponým v základe s výskytom slova *ostrý* alebo s výskytom odvodenín tohto slova motivačným prvkom bol význam slova „čo má hrot, zahrotený, končitý, špicatý, pichľavý“, prípadne „čo má drsný povrch, drapľavý“ alebo „čo má hrany, prekážajúce alebo zraňujúce výstupky, výčnelky“ ako dôležitý prvok dobovej individualizácie terénnych objektov a orientácie v teréne.

V zemepisných názvoch na Slovensku sa slovný základ *ostrý* (vrátane vzdialenejších odvođenín *ostrica*, *ostriež*, *ostroha*, *ostroh*, *ostrva*, *ostrov*) vyskytuje veľmi často (448 názvov). Slovný základ *ostrica* sa vyskytuje v slovenských toponymách 12-krát, slovný základ *ostriež* 10-krát, *ostroha* 5-krát a *ostrva* 2-krát. Slovom *ostrý* a jeho odvođeninami sa v slovenských toponymách pomenávajú: obec (2-krát), časť obce (3-krát), katastrálne územie (4-krát), miestna časť, samota (7-krát), chata (2-krát), zrúcanina, vodný tok (6-krát), dolina, vrch (172-krát), hrebeň, sedlo, svah (3-krát), chrbát (2-krát), les (88-krát), pole (28-krát), pasienok (10-krát), lúka (9-krát), skaly a trigonometrický bod (118-krát).

V slovenských toponymách sa slovný základ *ostrý* (vrátane vzdialenejších odvođenín *ostrica*, *ostriež*, *ostroha*, *ostroh*, *ostrva*, *ostrov*) vyskytuje bez atribútu v podobách *Ostrý* (6-krát), *Ostrá* (32-krát), *Ostré* (26-krát) a takisto v jednoslovných odvođeninách *Ostrica* (6-krát), *Ostrice* (5-krát), *Ostrička*, *Ostrenec* (4-krát), *Ostriež* (6-krát), *Ostročka*, *Ostrovica*, *Ostrovičná*, *Ostrôžka* (2-krát), *Ostrôžky* (3-krát), *Astraga*, *Ostruky*, *Ostružka* (2-krát), *Ostrva*, *Ostrvka* (2-krát), *Ostrák*, *Ostrany* (2-krát), *Ostratice*, *Ostravica*, *Ostražica* (2-krát), *Ostrožnica*, *Ostražné*. Okrem predložkových názvov *Na Ostrom* (2-krát), *Nad Ostricou* (2-krát), *Okolo Ostrej hôrky*, *Pod Ostriežom* (4-krát), *Pod ostrohou* (2-krát), *Pod Ostrou* (5-krát), *Pod Ostrou horou* (5-krát), *Pod Ostrou skalou* (1-krát), *Pod Ostrvou* (2-krát), *Pod Ostrým* (8-krát), *Pod Ostrým hrbom*, *Pod Ostrým vrchom* (5-krát), *Pod Ostrými vrchmi*, *Chata pod Ostrým vrchom*, *Lúka pod Ostrvou*, *V Ostrej*, *Za Ostrou*, *Za Ostrým*, *Za Ostrou horou*, *Za Ostrým vrchom* (2-krát) sa vyskytujú aj syntagmatické názvy typu adjektívum + slovný základ *ostrý*: *Veľká Ostrá* (7-krát), *Malá Ostrá* (4-krát), *Veľké Ostré* (2-krát), *Malé Ostré*, *Nižná Ostrá*, *Veľké Ostratice* (3-krát), *Malé Ostratice* (3-krát).

Vyskytujú sa aj viacslovné spojenia typu adjektívum obsahujúce slovný základ *ostrý* + topografické apelatívum: *Ostrá hora* (25-krát), *Ostrá skala* (18-krát), *Ostré skalky*, *Ostrá hôrka* (17-krát), *Ostrá lúka* (3-krát), *Ostrá stráň* (2-krát), *Ostrá úboč*, *Ostrý briežok* (2-krát), *Ostrý grúň* (11-krát), *Ostrý Grúň* (2-krát), *Ostrý hrádok* (3-krát), *Ostrý hrb* (7-krát), *Ostrý hrbok* (3-krát), *Ostrý kameň* (2-krát), *Ostrý Kameň*, *Ostré kamene*, *Ostrý kamienok*, *Ostré rúbanisko*, *Ostrý potok* (4-krát), *Ostrý štít* (2-krát), *Ostrý vrch* (146-krát), *Veľký Ostrý vrch*, *Malý Ostrý vrch* (2-krát), *Zadný Ostrý vrch*, *Ostré vrchy*,

Ostrý vršok (9-krát), *Ostré brdo*, *Ostré Brdo*, *Ostrá Kečka* (2-krát), *Ostrá Kýčerka*, *Ostrá Malenica* (2-krát), *Ostrý Roháč* (2-krát), *Veľkoostratický kostol*, *Ostriansky potok*, *Ostrolúckeho salaš* (z osobného mena).

Štandardizovaný geografický názov *Astraga* (pole v katastrálnom území Polina v okrese Revúca) „konzervuje“ v sebe maďarskú adaptáciu pôvodného slovenského názvu *Ostroga* s hláskou *g*, ktorá bola späť prevzatá do slovenčiny bez toho, že by názov v slovenčine prešiel prirodzeným vývojom do podoby *Ostroha*. Hláška *g* v názve *Astraga* ukazuje, že pomenovací proces prebehol v slovenčine pred 2. polovicou 12. storočia a že maďarčina prevzala názov zo slovenčiny ešte s hláskou *g*. Názov neprešiel v slovenčine prirodzeným vývojom $g \rightarrow h$; dnes má byť *Ostroha*.

V Maďarsku, najmä na jeho severnom území, je zaznamenaný výskyt názvov s komponentmi *osztra/oszra*, ktoré súvisia so slovenským základom slova *ostrý*. Vyexcerpovali sme napr. v Boršódsko-Abovsko-Zemplínskej župe: v obci Mikóháza vrch *Osztra-hegy*, v obci Varbó vrch *Oszra-tető*, v Bukových vrchoch juhojuhovýchodne od obce Tardona vrch *Oszra* (597 m), v Baranskej župe obec *Csányoszró*. Podľa L. Kissa (1998) je názov obce *Csányoszró* v Baranskej župe výsledkom vývoja *Ostrov* $\rightarrow$ *Oszró*, hoci možný výklad je aj zo slovného základu *Ostrý*.

Toponymá so slovným základom *tupý* sa na území Slovenska vyskytujú veľmi zriedka. Ich výskyt je taký nízky, že iba ťažko možno robiť závery z frekvencie tohto výskytu. Všeslovenské slovo *tupý* pochádza z praslovenského $\leftarrow *tǫpъ$, s neistým pôvodom (Holub a Lyer, 1978, s. 494; Rejzek, 2001, s. 683). SSJ (2. zv., 1964) vykladá slovo *tupý* v deviatich významoch; z nich sú pre geografické názvy relevantné dva významy: 1. ktorý je bez ostria, majúci zlé ostrie, zle režúci, zle sekajúci, zle strihajúci, zle bodajúci, nenabrúsený, 2. majúci zaoblenú, plochú hranu; zaoblený, plochý hrot; majúci zaoblený, plochý tvar. Významovým náprotivkom slova *tupý* je slovo *ostrý*. HSSJ (6. zv., 2005) vysvetľuje slovo *tupý* v štyroch významoch; z nich sú pre geografické názvy relevantné: 1. ktorý má zlé, zatupené ostrie, hrot, opak ostrý, 2. ktorý nie je zakončený (ostrým) hrotom, špicom, zaoblený, oblý. V pomenovacom procese toponým v základe s výskytom slova *tupý* motivačným prvkom bol význam slova „majúci zaoblenú plochú hranu; majúci zaoblený, plochý hrot; majúci zaoblený, plochý tvar“ ako prvok dobovej individualizácie terénnych objektov a orientácie v teréne.

V zemepisných názvoch na Slovensku sa vyskytuje slovný základ *tupý* zriedkavo (15 názvov), čo silne kontrastuje s vysokým výskytom toponým so slovným základom *ostrý*, ktorý je významovým náprotivkom slova *tupý*. Tento jav je výsledkom nižšej schopnosti geografického názvu na báze slovného základu *tupý* plniť funkciu individualizačného prvku terénnych objektov oproti analogickým schopnostiam názvu na báze slovného základu *ostrý*. Slovom *tupý* a jeho odvodeninami sa v slovenských toponymách pomenúvajú: obec, katastrálne územie, vodný tok, vrch (5-krát), les (4-krát) a trigonometrický bod (3-krát).

V slovenských toponymách sa slovo *tupý* vyskytuje bez atribútu v podobe *Tupá* (3-krát) a takisto v jednoslovných odvodeninách *Tupov* a *Otupnianka*. Vyskytujú sa aj viacslovné spojenia typu adjektívum obsahujúce slovný základ *tupý* + topografické apelatívum: *Tupý vrch* (4-krát), *Tupá hora*, *Tupá skala*, *Tupý hrádok*, *Tupý kopec*, *Tupá Malenica* a *Tupiansky kostol*.

Toponymá so slovným základom *hladký* sa na území Slovenska vyskytujú zriedkavo. Všeslovanské slovo *hladký* pochádza z praslovanského ← **gladh-* a to z indoeurópskeho ← **ghlādh-* vo význame „žiariaci“ (pozri aj nemecké *glatt*) (Holub a Lyer, 1978, s. 191; Bruckner, 1957, s. 142; Preobraženskij, 1958, s. 124; Rejzek, 2001, s. 201). SSJ (1. zv., 1959) slovo *hladký* vykladá ako 1. majúci rovný, uhladený, nie drsný, nie hrubý povrch, 2. jednoduchý čo do tvaru, prostý, bez ozdôb 3. uhladený, vycibrený, jemný, 4. nerušený, bez prekážok, bez ťažkostí, ľahký. Významovým náprotivkom slova *hladký* je slovo *drsný*. HSSJ (1. zv., 1991) vysvetľuje slovo *hladký* ako 1. majúci rovný, vyhladený povrch, 2. klzký, šmykľavý, 3. jemný, mäkký, poddajný, hebký, 4. bez chlupov, oholený, 5. jednoduchý, prostý, 6. uhladený, jemný, mierny, prítulný. V pomenovacom procese toponým v základe s výskytom slova *hladký* motivačným prvkom bol význam slova „majúci rovný, uhladený, nie drsný, nie hrubý povrch“ ako prvok dobovej individualizácie terénnych objektov a orientácie v teréne.

V zemepisných názvoch na Slovensku sa vyskytuje slovný základ *hladký* zriedkavo (23 názvov). Tento jav je výsledkom nižšej schopnosti geografického názvu na báze slovného základu *hladký* plniť funkciu individualizačného prvku terénnych objektov. Slovom *hladký* a jeho odvodeninami sa v slovenských toponymách pomenúvajú: horáreň, vodný tok, vrch (6-krát), chrbát, sedlo, svah, úboč, pole, les (6-krát) a trigonometrický bod (6-krát).

V slovenských toponymách sa slovný základ *hladký* vyskytuje bez atribútu v podobách *Hladká* (3-krát), *Hladké* (2-krát). Vyskytujú sa aj viacslovné spojenia typu adjektívum obsahujúce slovný základ *hladký* + topografické apelatívum: *Hladká skala*, *Hladká Skalka*, *Hladké lúky*, *Hladké pole* (2-krát), *Hladké sedlo*, *Hladké žľaby*, *Hladký bôr* (3-krát), *Hladký grúň*, *Hladký potok*, *Hladký štít*, *Hladký vrch* (5-krát).

LITERATÚRA

Geografické názvy okresu ... A1, A3 – A5, A7 – A14, A16, A19 – A35, A37 – A43. Geografické názvoslovné zoznamy OSN Slovenskej republiky. Bratislava: Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky 1983 – 1994.

Historický slovník slovenského jazyka. I – VI. Bratislava: Veda 1991 – 2005.

HOLUB, Josef – LYER, Stanislav: Stručný etymologický slovník jazyka českého. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1978. 527 s.

HORŇANSKÝ, Imrich: Druhý významný projekt štandardizácie geografického názvoslovia realizovaný. In: Kultúra slova, 1995, roč. 29, č. 2, s. 78 – 83.

KISS, Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára. A – K. 4. rozšírené vyd. Budapešť: Akadémiai Kiadó 1998.

LUTTERER, Ivan – KROPÁČEK, Luboš – HUŇÁČEK, Václav: Původ zeměpisných jmen. Praha: Mladá Fronta 1976.

LUTTERER, Ivan – MAJTÁN, Milan – ŠRÁMEK, Rudolf: Zeměpisná jména Československa. Praha: Mladá fronta 1982.

Magyarország földrajzinév-tára. II. Nógrád megye. Borsod-Abaúj-Zemplén megye. Komárom megye. Budapest: Kartográfiai Vállalat 1980.

MACHEK, Václav: Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1957.

MAJTÁN, Milan: Z lexiky slovenskej toponymie. Bratislava: Veda 1996.

Názvy trigonometrických bodov z územia Slovenskej republiky. A 45. Geografické názvoslovné zoznamy OSN Slovenskej republiky. Bratislava: Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky 2001. 438 s.

REJZEK, Jiří: Český etymologický slovník. Voznice: Leda 2001. 752 s.

Slovník slovenského jazyka. I – VI. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1959 – 1968.

Z HISTORICKEJ LEXIKY

Z lexiky stredovekej slovenčiny s výkladmi názvov obcí a miest (13)

RUDOLF KRAJČOVIČ

gut, -a, -o, men. adj. hutný, hustý, tuhý (psl. *gutъ*, sloven. *hutný*, výdatný, hustý, dolož. v 18. stor. *hutný* hustý, tuhý, HSSJ I., čes. *hutný* pevný, hustý, etym. sa spája s hustý, Mch.). – *Guta* 1268, *Gutta* 1349, *Guta* 1773, dnes *Kolárovo*, obv. Komárno, predtým *Guta*; názov so zreteľom na etym. pôvod adj. mohol byť motivovaný rázom chotára, podľa hustého lužného lesa v močaristom okolí v blízkosti založenej usadlosti; v okolí obce sú dodnes močaristé plochy, riečne ramená a lužné lesy; výklad názvu má oporu v názve obecnej časti *Veľký Ostrov*, pôv. *Sziget* (*Zyget* 1564), t. j. kus zeme obkľúčenej vodou, močarinou.

gvozd, m., **gozd**, m. rozsiahly hustý les na horských svahoch (psl. *gvozdъ*, *gozdъ*. sloven. *hvozd* veľký hustý les, hora, stčes. *hvozd* les na svahoch pohorí, stpoľ. *gwozd*, *gozd* les, slovin. *gozd* les, hora atď.); p. hes. *gvozdnica*.

gvozdnica, f. priestor rozsiahleho lesa na svahu (od adj. *gvozd*- príp. miesta *-ica* ako v slovách *pivnica*, *kopanica*); p. hes. *gvozd*. – *Goznucha* 1075, *Geznecha* 1237, *Goznicze* 1456, *Woznicza* 1773, *Hvozdnicza* 1927, dnes *Voznica*, obv. Žiar nad Hronom; v ľud. prostredí *hvoznica* (po zmene *g* na *h* a *zdn* na *zn*), z neho *Voznica* (odsunutím *h-*); motiváciou vzniku názvu bola poloha založenej osady v blízkosti rozsiahleho lesa, chotár obce má hornatý ráz (s n. v. 208 – 852 m), je dodnes prevažne zalesnený najmä na svahoch vrchoviny, to potvrdzuje výklad názvu v hesle.

gyba, f. topon. apel. od koreňa *gyb-* v hist. *gybati* hýbať, hýbať sa, byť v pohybe miestami v točivom toku z miesta na miesto alebo v ohybe rieky a pod. (p. hes. *gybať*), príp. *-a* podľa slov *rieka*, *voda*. – *Hyba* 1239, *Hybe* 1265, *Gyba* 1342, *Hibe* 1773, *Hyby* 1808, dnes *Hybe*, obv. Liptovský Mikuláš;

Gyba, neskôr *Hybe* (po zmene *g* na *h*), názov založenej osady podľa hist. názvu blízkej rieky *Gyba* (*aquam Hybe* 1269, Šm. Vd.), dnes *Hybica*; názov rieky podľa jej bystrého toku spôsobeného horským chotárom (s n. v. 658 – 1009 m) v protiklade k stojatým vodám v chotári, o ktorých svedectvo podáva názov miestnej časti *Medzi vodami*.

V prostredí nemeckých kolonistov, ktorí obec dosídlili na začiatku 13. stor., názov dostal podobu *Hybbe* (úrad. *Geib*), z nej úrad. maďar. názov *Hibbe*, v sloven. prostredí z nej dnešná forma *Hybe*, ktorá sa ustálila zrejme aj pod vplyvom tvaru v spojeniach v *Hybe*, z *Hybe* a pod.

gybati, verb. hýbať, hýbať sa, prenes. byť v zrýchlenom pohybe (o vodnom toku na rozdiel od stojatej vody); v sloven. náreč. *hýbať*, prenes. náhliť sa, utekať, SSN I. (psl. *gybati*, *gybati se*, čes. *hýbati*, *hýbati se*, poľ. náreč. *gibać*, v srb., chorv. blízke *gibak* vrtký, hybký atď.); p. hes. *gyba*.

H

hába, f. **háby**, pl. plátno, súkno, oblek (z turec. *aba*, v sloven. náreč. *hába*, *háby* odev, šatstvo, kus tkaniny, SSN I., čes. *háb*, poľ. náreč. *haby* ženský odev, bielizeň, rus., srb., chorv. *aba* husté plátno atď.); p. hes. *habovka*.

habovka, f. topon. apel. (od *hába*. *háby* s dem. príp. *-ov-ka* ako v slove *káblovka*) miesto, dielňa, kde sa vyrábalo plátno, prípad. sa z neho zhotovovali odevy, haleny a pod. – *Habovka* 1593, *Habuovka* 1625, *Habowka* 1786, dnes *Habovka*, obv. Tvrdošín. V obci sa pre neúrodnosť pôdy tradične venovali hlavne výrobe hustého plátna na haleny a koberce (VSO I.), to potvrdzuje výklad názvu.

Obec vznikla na valaskom práve, preto názov vznikol z valas. apel. *haba* hrubé plátno (porov. ukr. *haba* pevné súkno).

hača, n. mladý koník, žriebä (v sloven. náreč. *hača* žriebä, SSN I.); p. hes. *hačava*.

hačava, f. topon. apel. ohradený trávnatý priestor vymedzený na výhon, na pasenie alebo na odpočinok žriebät, mladých kobýl a pod. (od *hača* príp. priestoru *-ava* ako v *širava*); p. hes. *hača*. – *Saybilese* 1409, *Hacžawa* 1773, dnes *Hačava*, obv. Košice; názov podľa ohradou uzavretého alebo iným spôsobom vymedzeného priestoru porasteného trávou na pasenie alebo na odpočinok žriebät a mladých kobýl; opis tohto priestoru podáva záznam z r. 1409 *Saybilese* (od *šajba*, prenes. niečo v podobe kruhu, a *lesa* prútená

ohrada), t. j. okrúhlym pleteným plotom ohradený trávnatý priestor pre mladé koníky; o tom, že to bolo v blízkosti založenej osady, svedectvo podáva pri obci názov miestnej časti *Košarisky* (VSO I.). – Pôvod názvov iste súvisí s tým, že prvými osadníkmi obce boli valasi, ktorí sa okrem iných zamestnani venovali pastierstvu. – *Hach* 1412, *Haczawa* 1773, dnes *Hačava*, obv. Rimavská Sobota; názov od *hača*, prípad. *hače*, neskôr od *hačava* vo význame „priestor porastený trávou, obyč. vymedzený plotom na pasenie a odpočinok mladých koní“; výklad má oporu v miestnom názve *Dvor háj*, čiže plotom ohradený priestor obyč. s prístreším uprostred hája alebo lesa v blízkosti obce.

háj, m. hist. chránené miesto vymedzené v lese alebo chránený menší les v chotári (viac v hes. *gáj*); p. hes. *hajnáč*.

hajnáč, m. hist. apel. niečo chránené, opevnené (od koreňa *hajn-* v slove *hajný*, dnes *hájený* expr. príp. *-áč* ako v názve vrchu *Roháč*). – *Kues* 1255, *Anyaskw* m. *Aynaskw* 1344, *Haynachkealya* 1565, *Hajnacžka* 1773, dnes *Hajnačka*, obv. Rimavská Sobota; v záznamoch stmaďar. koncové *-kő* (*-kw*) kameň, prenes. hrad z kameňa alebo hrad na vyvýšenom brale naznačuje, že motiváciou názvu obce bol blízky chránený hrad na skalnom návrší; v slovenskom ľud. prostredí stmaďar. koncové *-kő* bolo v názve obce nahradené zdrob. konc. *-ka* (porov. *Aynaskw* 1344, *Hajnacžka* 1773).

Hrad na skalnom návrší ľud. nazývaný *Hajnáč* (p. hes. *hajnáč*) bol v stredoveku kráľovským hradom, postavili ho na mieste starej pevnosti (VSO I.).

hájný, -a, -e, hist. adj. chránený vymedzený priestor vo väčšom lese obyč. so zákazom vstupu (v sloven. adj. doložené v 16. stor.; HSSJ I., dnes blízke *hájený* chránený, v stčes. *hajný* zakázaný, v češ. z neho *hajný* strážca hája, lesa, hájnik, poľ. *gajny*, dnes *gajowy* hájnik atď.); p. hes. *hajnáč*.

haláč, m., **holáč**, m. územie zbavené rastlinného najmä lesného porastu alebo územie púste bez väčšieho rastlinstva, bez kríkov, drevín a pod. (od *hal-* v slove *halit'* v hist. význame „odkryť, vyčistiť priestor od lesného porastu, od krovia, húštiny a pod.“; podľa hist. dokl. *Holach* (1429) bol aj paral. názov *Holač* (od *holý* príp. *-ač*) v prenes. význame priestor bez lesného porastu, bez krovia a pod. (ak nejde o pisársku chybu). – *Halach* 1407, *Holach* 1469, *Halach* 1520, *Halaczowcze* 1773, dnes *Haláčovce*, obv. Topoľčany; pôv. *Haláč* (k forme porov. *Hajnáč* v hes. *hajnáč*); názov podľa terénu bez lesného porastu, otvorený slnečnému žiareniu; (k významu p. heslá *galič* a *holič*).

halič, m.; p. hes. *galič*.

halit', hist. verb. rozhalit', odkryť, prenes. vyčistiť od dreveného porastu (najbližšie slovin., srb., chorv. *galiti* odkryť, obnažiť, rus. *razgalina* holé, neporastené miesto v lese, priestor bez lesného porastu atď.); viac v hes. *galit'*.

hámor, m. väčšia dielňa na spracovanie železa kovaním obyč. využívaním špeciálneho nástroja podobného väčšiemu kladivu (z nem. *Hammer* kladivo, veľké strojové kladivo na spracúvanie kovov, p. Kluge, sloven. *hámor*, hist. *hámer*, čes. *hamr*, poľ. *hamer* kováčňa, vyhňa). – *Hamor* 1391, *Dolné Hamry* 1773, dnes *Dolné Hámre*, obv. Nová Baňa. – *Hamor* 1391, *Horné Hamry* 1773, dnes *Horné Hámre*, obv. Nová Baňa. – *Hamry* 1518, dnes *Hámry*, obv. Trenčín; v hámroch pri spomenutých obciach sa spracúvala železná ruda vyťažená z blízkych baní (VSO I.). – *Hámor* 1828, *Hámre* 1920, *Remetské Hámre*, obv. Sobrance; názov podľa blízkej železiarne; prívlastok *Remetské* je orientačný, vznikol v r. 1948 podľa názvu blízkej obce *Remeta*; p. hes. *eremita*.

Názov obce *Zemplínske Hámre* je novší, vznikol v r. 1954 po jej odčlenení od mesta Snina; pri obci je miestny názov *Hutta*, to objasňuje motiváciu vzniku názvu novej obce.

handel, m. obchod, prenes. miesto predaja a kúpy tovaru prípad. výmeny tovaru (z nem. *Handel* obchod, v sloven. náreč. *handel* obchodovanie, priekupníctvo, *handlovať* obchodovať, vymieňať si, SSN I., v sloven. hist. apel. *handel* vo význame „banský závod, baňa“ je doložené v 16. stor., HSSJ I. čes. *handl*, poľ. *handel* výmena tovarov atď.). – *Crykerschaw* 1367, *Hendlowa* 1571, *Handlowá*, *Krikehey* 1808, dnes *Handlová*, obv. Prievidza; podľa najstaršieho záznamu (1367) pôvodným názvom obce bolo meno zakladateľa richtára *Henricha Krikera* s nem. apel. *Hau* rúbanisko, vo voľnom prekl. Krikerova usadlosť na zúrodnenom rúbanisku; motiváciou nového názvu *Handel-*, v sloven. prostredí *Handlová* mohlo byť miesto obchodu, no vzhľadom na doložené apel. *handel* v 16. stor. vo význame „baňa“ vznik názvu mohol motivovať banský závod; z histórie obce je známe, že v 17. a 18. stor. sa v nej rozvíjali remeslá a v okolí miestami sa ťažilo uhlie (VSO I.).

harhaj, expr. citoslov. *harhaj* lomoz, hlasné zvuky (v sloven. náreč. blízke citosl. *haraj*, *hurhaj* hrnot, hlučné zvuky, Kál., *harajčať*, SSN I.). – *Herhe*

1480, *Harhaj* 1773, dnes *Harhaj*, obv. Bardejov; názov motivovali hlasné zvuky, hurhaj väčšieho krídla vtáctva; časťou obce sú *Čaplany* od *čapl'a* bocian, volavka; z názvu je zrejmé, že tvorcom hlasného hurhaja bol väčší krdeľ bocianov s volavkami často zhromaždených pri mokrej zátoke rieky Topľa, pri ktorej obec vznikla.

hať, f. hist. prechod cez mokrasté časti chotára z drevených klad, z hustého haluzia a pod., dnes hrádza z prútia, násyp z kameňov a hlíny na úpravu vodného toku, prípad. hrádza v podobe plota ako prekážka (psl. *gatb*, sloven. *hať*, čes. *hať*, poľ. *gać* cesta, hrádza z krovia, rus. *gat* cesta z haluzia atď.); p. hes. *hatný*.

hatný, -á, -é, hist. adj. močaristý terén preložený kladami alebo hustým haluzím na prechod v podobe cesty, prípad. chodníka; p. hes. *hať*. – *Hathna* 1321, *Hatne* 1405, dnes *Hatné*, obv. Považská Bystrica; názov podľa polohy založenej obce v blízkosti kladami, haluzím premostených prechodov cez močaristé terény v chotári; výklad má oporu v susednom názve obce *Brvnište* (p. hes.) a v názve miestnej časti *Kalužov* v chotári susednej obce *Dolná Mariková* (p. hes.); obec vznikla pri Marikovskom potoku, preto nemožno vylúčiť, že jej názov bol motivovaný haťovými hrádzami pri brehoch potoka na ich spevnenie, prípadne aj zvýšenie proti záplavám.

helpať, verb. známe vo valas.-morav. nárečí vo význame „odchádzať, opúšťať“ (Mch.), z neho v ľud. prostredí *helpať*, z ktorého vznikol názov obce *Helpa*. – *Helpe* 1551, *Helpa* 1808, *Helpa* 1920; obec založili na valaskom práve a obsadili ju valaskí prisídlenci, ktorí po skupinách na istý čas opúšťali svoju osadu za prácou do okolia, to bola motivácia vzniku názvu ich osady.

helpať, verb. vzniklo z valas. *helepat'* (p. hes.).

hlad, m. pocit z nedostatku potravy, bieda, núdza (psl. *gladb*, sloven. *hlad*, čes. *hlad*, poľ. *głód*, rus. *golod* atď.); p. hes. *hladovka*.

hladovka, f. neprijímanie potravy, prenes. dlhšie hladovanie z biedy, z neúrody a pod. – *Illyeszna* 1598, *Jelessna alias Hladuowka* 1619, *Hladowka* 1808, dnes *Hladovka*, obv. Trstená; pôv. *Jelešná*, od adj. *jelešná*, to od *jelša* vlhkomilný listnatý strom, *Alnus*; nový názov *Hladovka* (od *hladový* zdrob. príp. *-ka*) motivovala častá bieda, hlad osadníkov spôsobený málo úrodným horským chotárom (s n. v. 680 – 967 m) v sev. časti s rozsiahlymi rašeliniskami (VSO I.).

hladový, -á, -é, adj. trpiaci od hladu, hladujúci osadníci, trpiaci biedou; p. hes. *hladovka*.

hlbka, f. rozmer v smere dolu, priehlbina, hlbočina; p. hes. *hlboký*.

hlboký, -á, -é, adj. rozmer väčšej hlbký, jamy, rokliny, údolia, vodného toku, jazera a pod. (psl. *głębokъ*, sloven. *hlboký*, čes. *hluboký*, poľ. *głęboki* atď.). – *Holbouka* 1262, *Hluboke* 1773, *Hlboká* 1808, dnes *Hlboké*, obv. Senica; názov podľa polohy založenej obce v údolí rieky Myjavy obklopenom pahorkatinou. – *Hluboke* 1598, *Dolne Hlboke* 1773, *Horne Hlboke* 1773, dnes *Hlboké nad Váhom*, obv. Bytča; názov vznikol podľa prehĺbenej zovretej doliny Hlbockého potoka, v ktorej obec vznikla; potok je doložený už v 13. stor. (*Hulbuka* 1268, Šm. Vd.), preto je možné, že názov obce vznikol podľa názvu potoka.

hlina, f. zemina, úžitková hlina, hrnčiarska hlina, ílová hlina a pod. (psl. *glina*, slov. *hlina*, čes. *hlína*, poľ. *glina* atď.); p. hes. *hliník*, *hlinný*.

hliník, m. miesto, kde sa kope úžitková hlina; p. hes. *glinik*. – *Hlynnyk* 1418, dnes *Hliník*, časť obce *Hlivištia*, obv. Michalovce; p. hes. *hlivište*; názov motivovaný jamami alebo nízkymi svahmi, kde sa vykopáva úžitková hlina na mazanie stien, na výrobu tehál, hlinených nádob a pod. obyč. v blízkosti obce; p. hes. *hrnčiar*.

hlinný, -á, -é, hist. adj. to, čo obsahuje hlinu, čo je z hlíny a pod. (v sloven. dnes *hlinený*, *hlinový*, stčes. *hlinný*, *hlinený*, poľ. *glinny*, *glinasty*, srb., chorv. *glinan* atď.) – *Agyagos*, *Agyagaspatak* 1402, *Hlynne* 1773, *Hlinné*, dnes *Hlinné*, obv. Vranov na Topľou; názov motivovaný miestom výskytu úžitkovej hlíny, v chotári obce sa nachádza ložisko kaolínu, druh úžitkovej ílovej horniny vhodnej na výrobu porcelánu, porcelánových nádob.

Výklad má oporu v najstaršom maďar. názve *Agyagos* (1402) od *agyag*-úžitková hlina, hrnčiarska hlina; názov naznačuje, že o kaolín mali záujem aj vyššie uhorské úrady.

hliva, f. jedlá i nejedlá huba, *Pleurotus*, obe huby rastú na uschnutom dreve, na kmeni odumierajúceho stromu (psl. *gliva*, sloven. *hliva* druh jedovatej huby, stčes. *hliva* a jedlá huba, srb., chorv. *gljiva* druh jedovatej i nejedovatej huby atď.); p. hes. *hlivište*.

hlivište, n. priestor v teréne s bohatým výskytom jedlej i nejedlej hlivy (od *hliva* príp. miesta *-ište*, hist. *-išče*); p. hes. *hliva*. – *Liuiszte* 1448, *Hlevischa* 1449, *Hlivilisce* 1773, *Hlivište* 1920, dnes *Hlivištia*, obv. Sobrance; názov podľa plôch

v chotári s bohatým výskytom jedlej alebo nejedlej hlivy na kmeňoch odumierajúcich stromov alebo na práchnivejúcom dreve na sklade a pod.

Na výklad sa ponúka aj koreň v slovese *hliviet'* vo význame „žiť v nečinnosti, nepracovať“, ale maďar. názov obce *Hegyombás* v prekl. vršok, svah porastený hubami potvrdzuje výklad názvu v hesle.

hnoj, m. hromada výkalov domácich zvierat zmiešaných so stelivom a používaných na hnojenie pôdy (psl. *gnojь*, sloven. *hnoj*, stčes. *hnój*, poľ. *gnoj* atď.); p. hes. *hnojnyj*.

hnojnyj, -á, -é, adj. to, čo súvisí s hnojom, hnojná jama, hnojné vidly a pod. (p. hes. *hnoj*). – *Hnoyna* 1390, *Hnoyna an Rewche* 1419, *Hnojná* 1808, dnes *Hnojné*, obv. Sobrance; názov podľa upravených hnojísk v blízkosti obce naplnených hnojom pripraveným na odvoz do priestoru obrábaného chotára; realnosť výkladu zvyšuje paral. názov obce *Revište* (*Rewche* 1419) od *rvište* (od *rvať'* rozrývať, trhať; viac v hes. *rvište*) plocha plytkej priehlbiny s rozrytým blatistým dnom obyč. slúžiaca ako zábrana prístupu k niečomu, v danom prípade zrejme ku skladisku hnoja určenému na zúrodňovanie pôdy panských pozemkov; p. hes. *rvište*.

hnus, m. nepríjemná nečistota, zahŕňajúca hromada odpadkov zamorená hmyzom (psl. *gnusъ*, sloven. *hnus* nečistota, stčes. *hnus*, *hňus* hniloba, nečistota, poľ. *gnus*, strus. *gnus* smeti, hromada hmyzu, múch, červov atď.); p. hes. *hnúšče*.

hnúšče, n., **hnúšťa**, n. miesto hromady nepríjemnej nečistoty zamorenej hmyzom od *hnus* so stredslov. príp. miesta -*šťa*. – *Hirmistia* 1438, *Hilistye* 1439, *Hnusstya* 1786, *Hňušťa* 1808, *Hnúšťa* 1920, dnes *Hnúšťa*, obv. Rimavská Sobota; názov motivovaný hromadami nečistôt zamorených hmyzom, drevokazmi a pod. v blízkom okolí založenej obce; výklad potvrdzujú najstaršie záznamy, ak záznam *Hirmistia* (1438) možno čítať *Hmýrišťa* od *hmýriť sa* (o hmyze, červoch a pod.) a záznam *Hilistye* (1439) ako *Hnilište* od *hnilyj*, zahŕňajúci; bezpečnejšie výklad potvrdzuje názov blízkej obce *Polom* (*Polon* 1413, *Polom* 1773), dnes časť mesta *Hnúšťa* od *polom* víchricou polámaný lesný porast rozmetaný po potokoch, mokrinách a močiaroch, kde sa stal zdrojom obživy drobného hmyzu hlavne drevokazov a miestami zahŕňoval; napokon o nečistote v okolí sa mohol pričiniť aj chov mladých koní v stredoveku, v priestoroch horného toku Rimavy veľmi rozšírený; svedectvo o tom podáva názov *Hačava* (*Hach* 1412, *Hacžawa*

1773, dnes časť mesta *Hnúšťa*) od *hača* žriebä, kobyľa (s príp. priestoru *-ava*), t. j. priestor vymedzený na pasenie a odpočinok mladých koní; p. hes. *hačava*.

SKRATKY

Literatúra: HSSJ I. – Historický slovník slovenského jazyka. I. Red. M. Majtán. Bratislava: Veda 1991.

Kál. – KÁLAL, Karol, KÁLAL, Miroslav: Slovenský slovník z literatúry aj nárečí. Banská Bystrica: Nákladom vlastným 1923.

Kluge – KLUGE, Fridrich: Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. 20. Auflage. Red. W. Mitzka. Berlin 1967.

Mch. – MACHEK, Václav: Etymologický slovník jazyka českého. 2. vyd. Praha: ACADEMIA 1968.

SSN I. – Slovník slovenských nárečí. I. Red. I. Ripka. Bratislava: VEDA 1994.

VSO I. – Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. I. Red. M. Kropilák. Bratislava: VEDA 1977.

Skratky jazykov: čes., češ. – český, čeština, chorv. – chorvátsky, lat. – latinský, maďar. – maďarský, náreč. – nárečie, nem. – nemecký, poľ. – poľský, psl. – praslovanský, rus. – ruský, sloven. – slovenský, slovín. – slovinský, srb. – srbský, stčes., stčeš. – staročeský, stará čeština, stmaďar. – stará maďarčina, strdnem. – stredodolnonemecký, stpoľ. – staropoľský, strus. – staroruský, ukr. – ukrajinský, valas. – valaský.

Iné skratky: adj. – adjektívum, apel. – apelatívum, a pod. – a podobne, atď. – a tak ďalej, citoslov. – citoslovce, dem. – deminutívum, dokl. – doklad, dolož. – doložený, etym. – etymologický, expr. – expresívny, f., fem. – feminínium, hes. – heslo, hist. – historický, konc. – koncovka, koncový, ľud. – ľudovo, ľudový, m – meter, m. – maskulínium, maďar. – maďarský, men. adj. – menné adjektívum, nem. – nemecký, n. v. – nadmorská výška, obv. – obvod, obyč. – obyčajne, p. – pozri, paral. – paralelný, pl. – plurál, porov. – porovnaj, pôv. – pôvodný, pôvodne, prekl. – preklad, príp. – prípona, prípad. – prípadne, r. – rok, sloven. – slovensky, stor. – storočie, stredoslov. – stredoslovenský, t. j. – to jest, topon. apel. – toponymické apelatívum vyskytujúce sa len v miestnom názve, turec. – turecký, úrad. – úradný, verb. – verbum, zdrob. – zdrobnený, zdrobnenina.

KS

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

Jednokolesové a dvojkolesové vozíky

IVETA VALENTOVÁ

Slovo *vozík* alebo *vozek* je deminutívny tvar starého praslovanského slova *voz* a v starej slovenčine mal a má aj dnes význam „menší, ľahší voz“: *optagte, kde podel* (pomocník) *s vozika všezko šeleso* (Dolná Štubňa 1569); *wozek o gednem kolesku zowe se táčky* (OP 1685); *vozek okovaci novy 1* (Orava 1796). *Vozík* môže byť aj akékoľvek malé vozidlo na vozenie menšieho nákladu či osôb. Podľa druhu nákladu alebo spôsobu použitia môže byť *vozík banský, orný, detský, ručný* ap. Detský vozík alebo vozík na prevážanie detí sa dnes nazýva *kočík*, hoci v staršej slovenčine *kočík* mal význam „malý koč“: *pokryty woz, koczyk* (s. l. 1564), *od koczyka ysspanowho poprawowanya* (Štítinik 1649), *kocžik z lojtrami, z kossom a ze ssetkim czinom* (Partizánska Ľupča 1791). Podľa dokladu z Partizánskej Ľupče by mohlo ísť aj o menší parádnejší voz. *Vozikom* sa nazýva aj pohybujúca sa časť nejakého zariadenia alebo stroja, napr. kolovratu (drevený podstavec s kľukou), alebo pohybujúca sa časť písacieho stroja.

Vozíky boli *dvojkolesové* alebo *jednokolesové*. Medzi pomenovania jednokolesových vozíkov patrí *fúrik, kolečko, táčky* a *tragáč*, príp. *hunt* a *kolimaha* či *kolmaha*. Sú to do istej miery synonymné lexémy. *Fúrik* ani netreba bližšie predstavovať, má ho hádam každý, kto má rodinný dom alebo chatu aj dnes a ako „jednokolesový vozík s dvoma rúčkami“ bol známy v staršej slovenčine, hoci najstaršie doklady v historickej kartotéke z predpisovného obdobia sú až z 18. stor.: *sená geden furik* (Prievidza 1738), *furik okovany* (Modrý Kameň 1774). V nárečiach sa tento výraz používa hlavne na strednom a východnom Slovensku: *piesog vivážali vo fúriku* (Istebné), *cehli prevožil na fúriku* (Dlhá Lúka). Kálal (1923, s. 141) zaraďuje slovo *fúrik* vo význame „kolečko“ medzi odvodené od substantíva *fúra*, ktoré je prevzaté z nemčiny.

V predpisovných písomných dokladoch je zachytený ženský tvar *kolieska* (*koľaska*): *kowalyu, okugcze kolesa predne do kolyaski, taktež i oss* (Bardejov 1736), ktorý HSSJ II. (s. 72) vysvetľuje ako „ľahký vozík“; pomnožný tvar *koliesky* vo význame „dvojkoľosové zariadenie, ktorým sa uľahčuje ťahanie pluhu“: *zahradu oralj z koliesky y z wlczychmj* (Kevice 1676), *dwa pary kolyesok plužnych* (s. l. 1737) (HSSJ II., s. 71) a tvar *kalesa* v ženskom rode i *kales* v mužskom rode vo význame „ľahký alebo dvojkoľosový vozík“: *rheda: wúz, koč, kalesa* (KS 1763); *essedum: wúz, kalesa* GrP (1771); *carpentum: kales* (LD 18. stor.). Kálal (1923, s. 251) uvádza plurálovú formu *kolieska* a vykladá ho českými slovami *kolečko, trakař*. V SSN I. (s. 801) sa nachádzajú vo význame „malý vozík s jedným kolieskom, fúrik“ pomnožné tvary *koliečka, kolieska (kolečká)*: *douámau naše kolečka a ani bú nerékeu* (Záhorská Bystrica). Pri singulárových tvaroch *koliečko, koliesko (kolesko, kolečko, goľiesko, golesko)* je na tento význam uvedený len doklad zo Starej Turej na variant *kolečko*. Palkovič (1820, s. 571) uvádza *kolečko* ako samostatné heslo a jedným z významov je aj „*Schubkarren* (= fúrik, táčky)“, podobne aj Bernolák (s. 998, 1000) má heslá *kolečko, kolesko* v tom istom význame a ako ďalšie synonymá uvádza *táčki, talički*. Podľa Machka (1968, s. 268) *kolečko* vo význame „ručné vozidlo s jedným koľosom, ktoré slúžilo na prepravu hliny a i. na stavbách,“ vzniklo asi z nemeckého argotového slova *Go(h)le* (= voz, vozidlo), (*Schub*)*gole* (= ručný vozík), ktoré splynulo s deminutívom od slova *kolo*. V súčasných slovníkoch význam „vozík s jedným kolieskom, fúrik“ nenájdeme ani pri hesle *koliesko*, ani heslo s tvarom *kolečko*.

Vznik slovenského a moravského výrazu *táčky* vo význame „fúrik“, čiže „jednokoľosový ručný vozík“, Machek (1986, s. 635) vysvetľuje ako skrátenú formu deminutívnej podoby slova *taliga, talička* a to tak, že vypadla prostredná slabika. Singulárová podoba ženského rodu *táčka* i známejší pomnožný tvar *táčky* sa nachádzal už v písomnostiach z predpisovného obdobia: *za taczki Nosalowi s Kluczoweho, ktore bili potrebné kostelneg vezi* (Trenčín 1580), *pabo, unirutum: tačka* (LC 1707), *curriculum: táčki o gedném kolečku* (KS 1763). Keďže v starej slovenčine sú známe slová *táč* vo význame „stočený zvitok ľanu alebo konopí“ a od toho odvodené slová *táčanie* ako „točenie, stáčanie“ a sloveso *táčať* vo význame „točiť, stáčať“, mohlo prenesením lexikálneho významu vzniknúť ako ďalšie odvodené

slovo *táčka* vo význame „jednokolesový vozík“, keďže koleso na vozíku sa tiež otáča, z toho potom *táčky*. *Táčka* i pomnožný tvar *táčky* ako „fúrik, ktorý sa používal na vozenie piesku, hliny, hnoja, ale hlavne na stavbách“, je známy aj z nárečí: *f táčke piesku podovážau* (Dolná Lehota), *táčki máte už rozhegané* (Horné Bzince), *mieu také maué táčki* (Malacky). Ten, kto vozil niečo na *táčkach*, sa volal *táčkar*: *bajulus: táčkař* (VTL 1679).

Tragač (*trakač*) bol taktiež jednokolesový vozík s dvoma rúčkami: *gini se udelal chromim a dal se druhemu na trakačy po pautych wozitj* (HPP 1754). Na rozdiel od predchádzajúcich vozíkov nemal boky (pozri napr. Matejčík, 1975, obr. na s. 136), takže sa na ňom nedali prevážať sypké materiály ako napr. piesok, hlina ap. Matejčík (1975, s. 136) uvádza slová *tragač* a *táčky* ako synonymá, ale pravdepodobne v tom význame, že obidva sú jednokolesové vozíky. V staršej slovenčine slovo *trakač* mohlo mať aj význam „furmanský voz na prevážanie ťažkých nákladov“: *sarracum: trakač* (NP 17. stor.). Podľa Kamaldulského slovníka (1763) *tragáč* mohol byť aj ten, „kto niečo nosil, zamestnával sa nosením, čiže nosič“: *bastagiarius: nosár, tragáč*. Slovo *tragač* sa k nám pravdepodobne dostalo z nemčiny, zo stredohornonemeckého slova *tragāri*, ktoré vzniklo od slovesa *tragen* (= niesť) (Machek, 1968, s. 649).

Hunt je nemecké slovo, ktoré sa používalo v baníckej terminológii, išlo teda o „špeciálny banický vozík“, ktorý mohol mať pravdepodobne tiež jedno koleso, keďže napr. Komenský ho uvádza ako synonymné k slovu *táčky*: *wozek o gednem kolesku zowe se táčky (hunt)* (OP 1685). Nachádza sa aj v iných historických dokladoch s banskou tematikou, napr. *geden banski hunti* (Baca 1627), *nerobím na štroši, ale s huntom behám* (ASL 1791), *f huncce maž malo rudi* (Markušovce). V nárečiach často *huntom* nazývali aj iné druhy vozíkov, napr. v Laskomerskom aj „vozík na koľajniciach lesnej železnice“, nielen v lomoch. V Kocihe *hunt* bol „vozík na vozenie hnoja“: *hnoj vozímo na huntoch*, takže to bol pravdepodobne ručný jednokolesový vozík s bokmi, inak by hnoj z neho vypadával. *Hunt* bol aj „vagónik na lanovke“: *aj hunti na Ploskom stojä* (Brusník). Keďže išlo o menší typ voza, nazýval sa tento banický vozík aj *huntik*: *huntík sa volau tiež hunt* (Banská Štiavnica). Matejčík (1975, s. 137) v Novohrade opisuje *huntík* ako „plechový vozík na úzkych koľajniciach“. V Hornej Lehote *huntík* nazývali „vozík na koľajniciach lesnej železnice.“ Ten, kto vyvážal *huntom* rudu z bane, sa

nazýval *huntštosiar*: *dwa huntstosere mely by behaty* (Boca 1610), z nárečí poznáme aj *huntčisára* ako „pomocníka v bani“: *perši som bul huntčisar*; *potim haviar* (Markušovce). *Hunt* alebo *huntík* bol pravdepodobne v prvom rade banský vozík, ktorý chodil po koľajniciach, takže mohol mať aj viac kolies. Tento názov sa však mohol preniesť aj na pomenovanie jednokolesových vozíkov, akými boli napr. *fúrik* alebo *táčky*, ktoré sa používali v baniach i mimo nich. Taktiež sa mohol preniesť na iné typy vozíkov, ktoré išli po železnici.

Ostatné názvy pre vozíky, ktoré išli po koľajniciach, sú menej známe. Išlo predovšetkým o banské vozíky, ktoré boli zväčša z plechu a chodili na banských alebo lesných železničiach. Pravdepodobne však museli mať dve alebo štyri kolesá. Nazývali ich napr. *burška* (Štiavnické Bane), *boga* (Doľany – Modra), *ponvágel* (Štiavnické Bane, Turčianska Teplá), *povágel* (Kamänová), *banvágel* (Spišské Podhradie), *banvágľik* (Smižany). Išlo zväčša o lokálne výrazy motivované nemeckými lexémami, napr. názvy *ponvágel*, *povágel*, *banvágel* sú z nemeckého *bahn-wag(e)* = „traťový vozík“, výraz *burška* by mohol byť z nemeckého *brucken-wagen** a pod. *Platniak* bol síce voz, ktorý mal len *plató* (spodnú dosku), teda bol bez bočníc alebo mal len nízke bočnice, ale aj vagónik úzkokoľajovej železnice na vozenie metrovice dreva: *metrovicu kedysi zväžali dolu Lubochnánskou dolinou na platňákoch* (Hubová) a mal aj význam „doska veľkých váh na váženie vriec“: *naraz mi tag lezel na tim platňaku a toho tak skakalo zo mnu* (Vranovce). Pravdepodobne tieto vagóniky alebo železničné vozíky takisto nemali boky, iba spodok, keďže drevo sa zvyčajne vozievalo na vozoch bez bočníc.

Medzi pomenovania jednokolesových vozíkov by sme mohli zaradiť aj menej známe substantíva *kolimaha*, *kolmaha*, ktoré majú pravdepodobne východný pôvod. Kott (1876, s. 724) uvádza význam slov *kolimaha*, *kolmaha* na Slovensku „krytý vozík“, ale v Česku ako výrazy zastarané vo význame „fúrik“. Podobne Machek (1968, s. 269) uvádza slovo *kolmaha* ako chodský výraz s významom „fúrik, jednokolesový vozík na prepravu hlíny, malty, hnoja a pod.“. V starej češtine mal význam „nejaký vozík“. V ruštine *kolymážka* znamená „dvojkoľosový vozík“. *Kolimahou* sa však pomenúvali aj ľahšie, paradnejšie vozy a kočy.

---

* Za konzultáciu ďakujem E. Králikovi.

Kára, taliga, rikša sú dvojkoľesové vozíky, nejde však vždy o synonymné slová ako pri jednokolesovom vozíku. Výraz *kára* vznikol z nemeckého slova *karre*, ktoré má pôvod v latinskom *carrus* (Machek, 1698, s. 241). *Kára*, aj v pomnožnom tvare *káry*, ako „ručný dvojkoľesový vozík“ bola známa už v minulosti: *kupil jedni kari* (Partizánska Ľupča 1596), *kara na wodu wozenj* (Liptovský Ján 1697) i v nárečiach: *keť prišli, dovezli sa na káre a čil sa takí páňi* (Návojevce), *kára mala jednu os z dvoma koľesami* (Trakovce) i dnes. Pre veľkú rozšírenosť a známosť sa *kára* stala súčasťou rozličných frazeologických spojení, napr. *chto sa narodzil na káre, ňebud'e sa vozit f kočáre* (Bošáca), čo znamená, že „z chudobného človeka nikdy boháč nebude“, alebo *dobrá tomu kára, čo nemá voza* (Martin) – „chudobný sa uskromní“. Malá *kára* je *kárička*: *kárička má gumové koľesá* (Trakovce). Ako vidno z dokladov, *kára* slúžila hlavne chudobným, a to nielen na prepravu vecí, ale niekedy aj osôb, a používa sa dodnes. KSSJ (2003, s. 242) zaraďuje slovo *kára* medzi spisovné slová a uvádza aj význam „automobil“, i keď obyčajne v pejoratívnom zmysle, a spojenie *ťahať káru* v prenesenom význame „niesť zodpovednosť (za niekoho)“.

Taliga je synonymný výraz pre *káru*, hoci takisto spisovný, ale nie až taký známy ako *kára*. V starej slovenčine i v nárečiach sa podľa množstva dokladov často používal: *nenj to hnedkj wuz, co geden kun west muž, taliga gmeno gehu* (BV 1652); *vectabulum: taliga* (LD 18. stor.), *pred obedon ich išli zvolávaťi dvaja cigáni na takej taligi* (Súdovce), *tan, d'e je ňi pristub z vozon, ta je dobrá taliga* (Kokava n. Rimavicou). Ojedinele, napr. v Žaškove alebo vo Vyšných Matiašovciach, *taligou* nazývali aj „jednokolesový voz, fúrik“. Slovo *taliga* v nárečiach malo aj iné významy, napr. „súčiastka pluhových koliesok, ktorá drží hriadeľ pluhu na šibeníčkách“ alebo „železná tyčka zapravená do bočnice a rámu operadla na jednokolesovom vozíku“. Používal sa aj pomnožný tvar *taligy*: *kec ca taligi naložili kopcom, mav aj poránni chlap čo tlačit' (Lapáš)*. Slovo *taligy* malo aj význam „drevené zariadenie na natáčanie nití z kľbiek“. Vo význame „dvojkoľesový vozík“ sa používal aj deminutívny tvar *talička*: *na taličke som zavezov zomleť do mlina* (Tlmače), *ťeliška* (Dlhá Lúka), hoci v Lamači slovo *talička* malo význam „fúrik, táčky“, išlo teda tiež o jednokolesový vozík. V Humennom používali výraz *teluha*. Podľa Machka (1968, s. 632) *taliga* je slovenské slovo, ktoré preniklo od nás aj na Moravu do

valašských nářečí, vyskytuje sa aj v slovinčine (*taliga*), v plurálovej podobe v chorvátčine (*taljige*), príp. v ukrajinčine (*телига*), a pravdepodobne má východný, turkotatársky pôvod.

Kálal (1923, s. 232) uvádza slová *karla*, *karlik* ako východoslovenské, prevzaté z nemčiny, ktoré majú význam „taliga“, ale aj slovo *karlik*, ktoré vykladá českými slovami *kolečko*, *trakař*. Podľa SSN I. (s.752) *karlik* ako „malý dvojkolesový vozík ťahaný ručne“ (kárička) poznali nielen na Spiši, ale aj v Gemeri: *doviazól konope na karliku* (Rochovce), *aj furu šena taki garlik uňeše* (Spišský Štvrtok). Kott (1878, s. 672) uvádza slovo *karlik* na Slovensku vo význame „Schubkarren (= fúrik, táčky). Machek (1968, s. 243) označuje slovo *karlik* ako prevzaté z poľského *karlik* vo významoch „piadi-mužik“ a „strom – zákrpok“, pôvodne však utvorené z nemeckého *Kerl* (= chlapík). Súvislosť s nejakým typom voza alebo vozíka však neudáva.

Synonymický slovník slovenčiny (2004, s. 826) uvádza k slovu *vozík* ako synonymný výraz *rikša* vo význame „ľahký dvojkolesový vozík ťahaný človekom“, ktorý slúžil na prepravu ľudí. Toto slovo nenájdeme ani v staršej slovenčine, ani v nářečiach. *Rikša* je cudzie slovo, ktoré sa k nám z japončiny dostalo cez angličtinu. Tento druh voza sa používa len v južnej a východnej Ázii. Podobný druh vozíka by sme však mohli nájsť napr. aj u nás a nazýval sa *pešok*, keďže ho ťahal človek: *chlop tahnol pešok* (Turzovka).

Slovo *vozík* ako menší ľahší voz i všetky pomenovania jeho druhov, ktorými sa prevážal nejaký materiál alebo tovar, mohli v prenesenom význame „jeho obsah“ podobne ako slovo *voz* slúžiť aj ako objemová miera, napr. *navožíme šutru dzešec furiki* (Prešov) ap.

LITERATÚRA

BERNOLÁK, Anton: Slovár Slowenský, Česko-Laťinsko-Ňemecko-Uherský. Budač: 1825 – 1827. 4446 s.

Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska. 2. Red. J. Botík – P. Slavkovský. Bratislava: Veda 1995. 448 s. ISBN 80-224-0235-4.

Historický slovník slovenského jazyka. II. Red. M. Majtán. Bratislava: Veda 1992. 616 s. ISBN 80-224-0385-7.

KÁLAL, Karol – KÁLAL, Miroslav: Slovenský slovník z literatúry aj nářečí. (Slovensko-český diferenciálny.) Banská Bystrica: vlastným nákladom 1923. 1012 + 104 s.

Kartotéka Historického slovníka slovenského jazyka Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV.

Krátky slovník slovenského jazyka. 3. vyd. Red. J. Kačala. Bratislava: Veda 2003. 988 s. ISBN 80-224-0750-X.

MACHEK, Václav: Etymologický slovník jazyka českého. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1968. 868 s.

MATEJČÍK, Ján: Lexika Novohradu. Martin: Osveta 1975. 312 s. + 36 strán voľne vložených máp. ISBN 70-049-75.

Nárečová kartotéka Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV.

PALKOVIČ, Georg: Böhmisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch. A – R. Prag: 1820. 1182 s.

Slovník slovenských nářečí. I. Red. I. Ripka. Bratislava: Veda 1994. 936 s. ISBN 80-224-0183-8.

Synonymický slovník slovenčiny. Red. M. Pisárčiková. 3. vyd. Bratislava: Veda 2004. 998 s. ISBN 80-224-0801-8.

Skratky

ASL – Antológia staršej slovenskej literatúry. Red. J. Mišianik. Bratislava: Veda 1964. 872 s.

BV – BENICKÝ, Peter: Wersse slowenské. 1652. 263 s. Rkp. v UK v Bratislave, bez sign.

GrP – Gradus ad Parnassum, sive novus synonymorum, epithetorum et phrasium poeticearum thesaurus. Trnava: Univ. tlač. 1771. 1248 s.

HPP – Historie, príbehy a príklady z mnohých historikow zhromaždene a k mnohemu navčenj potrebne. 1754. 191 s.

KS – (Kamaldulský slovník). Syllabus dictionarij Latino-Slavonicus... cum brevi quoque metho parvulorum, rite videlicet: scribendi, formandi et pronuciandi nonnullas voces in Orthographo Slavonico Idiomate, quod exemplis deducitur. 1763. 948 s. Rkp. v UK v Budapešti, sign. H 64.

LC – LYCZEI, Joanne: Catalogus onomasticus Latino-Hungaro-Slavonicus vocum difficiliorum v diele Iter oeconomicus duodena stationum, quarum singulae in certas digressiones distribuuntur, definitum ac ad urbana et inventaria diversissima dominiorum formanda directum. Trnava: Univ. tlač. 1707. 22, 301, 1 s. (s. 285 – 301).

LD – LATSNY, A.: Dictionarium cognationem seu convenientiam lingvarum: Hungaricae et Slavicae exhibens pro nationalibus scholis Slavonicis adornatum. 1767 – 1797. (18. stor.) 358 s. Rkp. V UK v Budapešti, sign. H 10.

NP – Nomenclator pružinský. 17. stor. 35 s. Rkp. v LAMS v Martine, sign. J 222.

OP – KOMENSKÝ, Jan Amos: Orbis sensualium pictus quadrilinguis. Hoc est omnium fundamentalium in mundo rerum et in vita actionum, pictura et nomenclatura Latina, Germanica, Hungarica et Bohemica. Levoča: S. Brewer 1685. 27, 313, 132 s. – Orbis sensualium scriptus. Svet widitedlni psany Jorius Darula, bonus homo Comitatis Turociensis. Levoča 1739. 152 s. Rkp. v LAMS v Martine, sign. MI 691.

s. l. – sine loco, bez udania miesta

VTL – Vocabularium trium lingvarum. Vokabular w nowě sprwný a rozssjřený. Žilina: E. Dádan 1679. 37 s.

ROZLIČNOSTI

Význam spojenia materská dovolenka

Redaktorka istej televízie sa nás spýtala, aký je význam slova *dovolenka*, lebo niektoré matky na materskej dovolenke vraj vyvíjali a vyvíjajú iniciatívu za premenovanie tohto obdobia, pretože ony v tom čase neoddychujú ani sa nerekreujú.

Podstatné meno *dovolenka* má význam „dočasné uvoľnenie zo zamestnania alebo zo služby (obyčajne na zotavenie, oddych a pod.); rekreačný pobyt počas uvoľnenia zo zamestnania“ (Slovník súčasného slovenského jazyka, 2006; ďalej SSSJ).

Podľa toho by sa mohlo zdať, že mamičky by sa oprávnene mohli sťažovať, že materská dovolenka nie je dovolenka, a žiadať iné pomenovanie tohto obdobia. Lenže obdobie starostlivosti o dieťa sa neoznačuje slovom *dovolenka*, ale dvojslovným ustáleným spojením *materská dovolenka*. A v takomto prípade už nejde o významy jednotlivých slov v ustálenom spojení, ale o význam daného spojenia ako celku. Ustálené spojenie *materská dovolenka* má podľa SSSJ význam „pracovné voľno pracovníčky (matky) súvisiace s pôrodom a so starostlivosťou o dieťa počas určitej doby“. Z toho vyplýva, že druhým slovom v spojení, t. j. slovom *dovolenka* sa signalizuje vzťah pracujúcej matky k jej zamestnávateľovi, ktorý ju podľa zákona uvoľnil z pracovného výkonu na to, aby sa mohla starať o svoje narodené dieťa. Spojenie *materská dovolenka* neznamena to, že matka má voľno, dovolenku, že oddychuje, nemusí pracovať. Podobne spojením *tvorivá dovolenka* sa pomenúva obdobie, keď umelec či vedec veľmi intenzívne pracuje na svojom diele a pritom je uvoľnený od svojich bežných pracovných povinností. A napokon treba sa ešte doktknúť motivácie vzniku slova *dovolenka*. Slovo *dovolenka* vzniklo zo slovesa *dovoliť* s významom „dať súhlas, dovoliť na to, aby niekto niečo robil alebo urobil“ (porov. SSSJ), presnejšie z prídavia *dovolený*. Mohli by sme teda povedať, že dovolenka je zamestnávateľom dovolená neúčast' zamestnanca na pracovnej činnosti.

Naznačujeme teda to, že slová, keď vstúpia do ustáleného spojenia, získajú nový, spoločný význam. Napríklad v súčasnosti je frekventované ustálené spojenie *biela technika* (týmto spojením sa všeobecne označujú chladničky, práčky, sporáky a pod.), pritom táto technika nemusí byť len biela, môže byť aj farebná alebo čierna. Naopak *čierna technika* (týmto spojením sa označuje všeobecne audiovizuálna technika, teda televízory, rádiá, prehrávače, domáce kiná atď.) nemusí byť len čierna, ale môže mať striebornú alebo aj akúkoľvek inú farbu. Pôvodná motivácia spojenia *čierna technika* – samozrejme – bola čierna farba typická pre tento typ techniky (v minulosti sa pri výrobe tohto druhu spotrebičov nepoužívali iné farby), podobne ako biela farba bola typická, resp. jediná farba chladničky, práčky, sporáka atď., t. j. *bielej techniky*.

Aj v iných oblastiach sa používajú ustálené spojenia motivované farbou, ktorá bola z nejakého dôvodu pre danú reáliu dominantná či jediná, ale postupom času sa z rozličných dôvodov začali používať aj iné farby. Motiváciou ustáleného spojenia *biely šport* pomenúvajúceho tenis je biela farba oblečenia hráčov, ktorá bola v minulosti pri tomto športe záväzná. Dnes je už povolené aj farebné oblečenie tenistov (okrem súťaže vo Wimbledone), prívlastok tohto športu *biely* však ostal.

V prípade spojenia *materská dovolenka* je motiváciou prívlastok *materský*, ktorý naznačuje, že ide o matku, ktorá sa stará o svoje dieťa, slovo *dovolenka* zasa signalizuje to, že matka nechodí do práce, ale stará sa o svoje dieťa. V súčasnosti existuje aj ustálené spojenie *rodičovská dovolenka* s významom „pracovné voľno ženy (matky) alebo muža (otca) súvisiace so starostlivosťou o dieťa od jeho narodenia do troch rokov veku dieťaťa“ (SSSJ), pretože dnes už môže z rozličných dôvodov zostať s dieťaťom doma aj otec. Spojenia *materská dovolenka* a *rodičovská dovolenka* majú terminologickú platnosť a sú zakotvené aj v zákonoch a rozličných právnych dokumentoch.

Návrh nazývať toto obdobie „starostlivosť o dieťa“ nie je opodstatnený, navyše spojenie *starostlivosť o dieťa* má iný význam a používa sa v iných situáciách.

Matky na materskej dovolenke v nijakom prípade nemusia mať pocit krivdy, že síce sú na dovolenke, ale rekreácia to nie je. Starostlivosť o dieťa – to je práca vyše hlavy, je to však práca nanajvyš krásna a zmysluplná, ako aj vytúžená.

Sibyla Mislovičová

SPRÁVY A POSUDKY

Legenda slovenskej jazykovej kultúry (90 rokov od narodenia Gejzu Horáka)

Ak sa hovorí a píše o ľuďoch s mimoriadnymi zásluhami v istom (najmä umeleckom) odbore ako o legendách, tento výraz sa ponúka k menu Gejzu Horáka v oblasti jazykovej kultúry. Sám by takéto označenie sotva prijal, lebo nemal rád ošúchané publicizmy. Spomíname si teda na G. Horáka ako na osobnosť slovenskej jazykovedy, na zakladateľa časopisu Kultúra slova a jej prvého šéfredaktora.

PhDr. Gejza Horák, CSc. (25. 2. 1919 Halič – 28. 8. 2003 Bratislava) patril k významnej generácii slovenských jazykovedcov narodených v desaťročí 1912 – 1922: E. Paulíny (1912), Š. Peciar (1912), J. Ružička (1916), J. Horecký (1920), V. Blanár (1920), F. Miko (1920), J. Mistrík (1921), J. Oravec (1922) atď. Každý z nich vyniká neopakovateľným vkladom do vedy o slovenskom jazyku a ani najmladšia generácia sa neobíde bez poznania diela týchto jazykovedcov. G. Horák sa v tomto žičlivom osobnostnom a neobyčajne tvorivom prostredí výskumne venoval viacerým stránkam jazyka. Prešiel pedagogickou praxou, nárečovým výskumom, no jeho najplodnejšie roky patrili gramatickému výskumu, z ktorého vznikli desiatky a desiatky štúdií z tvaroslovia a syntaxe, ako aj kapitoly v Morfológii slovenského jazyka (1966). O tom všetkom sa možno podrobne dozvedieť z osobnej bibliografie a z článkov venovaných jeho životným jubileám.

V čom však Gejza Horák zanechal neopakovateľnú stopu a čo bolo nielen jeho intelektu, ale aj srdcu najbližšie, to bola oblasť jazykovej kultúry. V r. 1953 stál pri zakladaní azda najznámejšej zložky jazykovej kultúry – rozhlasovej jazykovej poradne. Externe túto reláciu naplňal ako autor a ako redaktor ju viedol 15 rokov. Relácia sa vysielala formou sprvu desaťminútových, neskôr päťminútových príhovorov, v ktorých sa jazykový problém rozoberal zo všetkých strán, riešenie sa podopieralo argumentmi a dokladalo

citátmi kultivovaných autorov. Tieto malé populárnovedné štúdie odznievali v jazykovo ukážkovom podaní špičkových rozhlasových majstrov slova – Dušana Gábora, neskôr Dionýza Hirka. Dnes by sme tieto rozhlasové útvary mohli označiť za formu celoživotného vzdelávania v slovenčine. G. Horák vzápätí z týchto jazykových relácií zostavoval knižné výbery, ktoré vyšli v 5 zväzkoch v r. 1957 – 1968, neskôr v skrátenej podobe ako *1000 poučení zo spisovnej slovenčiny* (1971, 1974).

Ďalším prostriedkom na propagáciu spisovnej slovenčiny a slovenského slova vôbec bola pre G. Horáka publicistika. Jeho články publikovali všetky významnejšie noviny. Príspevky objasňujúce jazykové javy z hľadiska jazykovej kultúry, rozoberajúce jazyk majstrov slova – spisovateľov, inokedy upozorňujúce na nepozornosť alebo nedostatočnú vedomosť používateľov jazyka, predstavujú počet, ktorý dobre prevyšuje tisícku. Uvedený údaj však nič nehovorí o ich osobitnom štýle, o ich nementorskom podaní, o priam láskavom usmerňovaní čitateľa, pri ktorom si autor často berie na podporu svojich tvrdení význačných prozaikov a básnikov. Jeho lexikálno-štylistické rozборы próz a rozprávok súborne vyšli v knižke *Jazykové prechádzky prózou* (1990), výber článkov orientujúcich sa na jazykovú výchovu vyšiel v knižke *Slovo o slove* (1998).

Popri písanom slove (v tlači) a hovorenom slove (v rozhlase) G. Horák bol neúnavný šíriteľ jazykovej kultúry aj osobne: stretal sa s kolektívmi redakcií, vydavateľstiev, poznali ho novinári i divadelníci a rovnako aj členovia odborov Matice slovenskej. Osobitnú pozornosť venoval javiskovej reči na základe prieskumu v profesionálnych divadlách. Výsledky osobných stretnutí sa zaiste zúročili v relatívne dobrej jazykovej pripravenosti kultúrnych pracovníkov v 70. a 80. rokoch minulého storočia.

Popri naznačenej populárno-výchovnej činnosti G. Horáka nemožno obísť v súvislosti s jazykovou kultúrou ani jeho spoluúčasť na vydaní *Pravidiel slovenského pravopisu* z r. 1953 a hlavné redaktorstvo *Česko-slovenského slovníka* (1979, 1981). Tento slovník doteraz zohráva dôležitú úlohu v oblasti jazykovej kultúry, lebo sa jednoznačne vyjadruje o hraniciach medzi češtinou a slovenčinou, ktoré sa (najmä v súčasnosti) často relativizujú, resp. pre nedostatočné vedomosti sa dobre nepoznajú. G. Horák ako hlavný redaktor tohto diela vychádzal z koncepcie, že na strane slovenského ekvivalentu českých slov treba zachytiť nielen hlavný (často zhodný) výraz, ale treba použiť

aj ďalšie jestvujúce slovenské ekvivalentné slová, ktoré poukazujú na odlišnosť dvoch blízkych jazykov. Keďže často šlo o nie každodenné slová, mnohé s patinou zastarávania alebo zriedkavosti, vyslúžil si u niektorých svojich kritikov označenie nie dost „moderne“ cítiaceho „staromilca“. Ukázalo sa, že pre používateľov slovenčiny, publicistov, prekladateľov a pod. bola táto koncepcia užitočná a slovník dodnes plní svoje poslanie.

Spomienka na Gejzu Horáka je v našom časopise i preto, že stál pri jeho zakladaní (1967), bol jeho prvým hlavným redaktorom a so zápalom i jemu príznačnou oddanosťou kultúre slovenčiny ho viedol štyri roky.

Mária Pisárčiková

XVIII. svetový kongres Medzinárodnej federácie prekladateľov (FIT) v Šanghaji

V dňoch 2. – 8. augusta 2008 sa konal na XVIII. svetový kongres medzinárodnej federácie prekladateľov (FIT) v čínskom Šanghaji, na ktorom sa spolu s autorkou správy zúčastnili dvaja zástupcovia Slovenskej spoločnosti prekladateľov odbornej literatúry (SSPOL) – Jaroslav Šoltys (predseda SSPOL) a Edita Gromová (podpredsedníčka SSPOL).

Organizátorom podujatia bola Čínska asociácia prekladateľov (TAC – Translators Association of China), ktorej predsedá Liu Xiliang. Na kongrese sa zúčastnilo vyše 1500 prekladateľov, tlmočníkov a lingvistov zo 70 krajín sveta. Hlavná téma 18. svetového kongresu FIT mala názov *Preklad a kultúrna rozmanitosť*. Dôraz sa kládol na skutočnosť, že preklad sa považuje za dôležitý nástroj kultúrnej výmeny umožňujúci vzájomné poznávanie rozličných civilizácií na celom svete. Odstraňuje jazykové bariéry a buduje mosty medzi ľuďmi z rozmanitého sociálneho, regionálneho a kultúrneho prostredia.

Kľúčovými prednášateľmi boli Wu Jianmin, bývalý čínsky veľvyslanec vo Francúzsku, Johanes Menghesa, zástupca generálneho tajomníka

OSN, Gu Yueguo, vedec-lingvista z Čínskej akadémie vied, a Karl-Johan Lönnroth, generálny riaditeľ oddelenia pre preklad v Európskej komisii. Karl-Johan Lönnroth prítomným účastníkom okrem iného povedal, že Európska komisia sa pokúša rozšíriť myšlienku multilingvalizmu na celom svete. Prekladateľské potreby sú v súčasnom období veľmi diverzifikované a v súlade s nimi sa mení aj prekladateľstvo ako profesia. Objavujú sa nové technológie a je otázne, či sa prekladateľské služby dokážu s nimi adekvátne vyrovnáť.

5. augusta 2008 o 14.30 hod. autorka správy v sekcii nazvanej *Compilation of Dictionaries (Tvorba slovníkov)* predniesla príspevok *Processing of Terminology in the Dictionary of Contemporary Slovak Language (Spracovanie terminológie v Slovníku súčasného slovenského jazyka A – G)*. Počas tridsiatich minút predstavila slovník formou „powerpointovej“ prezentácie a uviedla všeobecné kritériá, na základe ktorých sa koncipoval. Potom sa zamerala na vyčlenených 5 typov spracovania terminológie a každý typ charakterizovala a doložila príkladmi. Výklad a príklady každého hesla preložila do angličtiny (text príspevku skonzultovala hlavná redaktorka slovníka Alexandra Jarošová, angličtinu PhDr. Heather Trebatická), aby boli zrozumiteľné. Rokovacími jazykmi kongresu bola čínština, angličtina a francúzština.

Moderátorkou sekcie bola talianska lingvistka Rosanna Masiola Rosiniová, prednášajúca na Univerzite pre cudzincov (University for Foreigners) v talianskej Perugii. R. M. Rosiniová vyzdvihla vysokú úroveň spracovaného slovníka (slovník bol účastníkom sekcie fyzicky k dispozícii) a poukázala na namáhavú prácu slovenských lexikografov, ktorí musia nevyhnutne vnieť do praktického výstupu najmodernejšie teoretické poznatky z tohto odboru lingvistiky. Charakterizovala ho ako lexikograficky moderne spracované západoeurópske dielo. Živo sa zaujímala o postup uplatňovaný pri spracovaní botanickej terminológie a chcela vedieť, či sa uvádza aj latinské názvoslovie, na čo dostala kladnú odpoveď.

Taliansky lingvista Enzo Lo Cascio, prednášajúci na Fakulte humanitných vied Amsterdamskej univerzity, a Holanďan G. R. Bosscha Erdbrink z tej istej univerzity sa zaujímali, podľa akých kritérií sa zaraďuje terminologické heslo do slovníka, či sa uplatňuje frekvenčné hľadisko. Rozhodnutie zaradiť do slovníka aj menšie odbory označené špeciálnymi kvalifikátormi

považovali za šťastné riešenie a ocenili to. Konkrétne šlo o oblasť fonetiky, ktorá by inak mohla byť zaradená do lingvistiky a všeobecne označená kvalifikátorom používaným za oblasť lingvistiky (*lingv.*).

Francúzska účastníčka Dr. Maire-Josée de Saint Robertová, vedúca prekladateľského oddelenia OSN v Ženeve, chcela vedieť, koľko ľudí a v akej zostave na slovníku pracuje a takisto, prečo sa pracuje s materiálom, ktorý nie je starší ako 50 rokov. Prítomní sa dozvedeli, že na Slovensku už je jeden šesťzväzkový Slovník slovenského jazyka (posledný zväzok vyšiel v roku 1968). Ďalej je k dispozícii slovník, ktorý spracúva aj staršie obdobia vo vývine slovenského jazyka, konkrétne *Historický slovník slovenského jazyka* (posledný zväzok bol práve v tlači). Účastníci diskusie sa dozvedeli, že v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV vychádza aj *Slovník slovenských nárečí* a verejnosť má k dispozícii už dva zväzky. Pani Robertová, ktorej autorka správy venovala jeden exemplár slovníka spolu s tromi zborníkmi v anglickom jazyku, ktoré vyšli v minulých rokoch v Slovenskom národnom korpuse, zaželala autorom a redaktorom *Slovníka súčasného slovenského jazyka* veľa síl do ďalšej práce.

Za Slovenskú spoločnosť prekladateľov odbornej literatúry (SSPOL) vystúpila v sekcii *Profesijné spoločnosti a ich riadenie (Professional Associations and Their Management)* Edita Gromová, ktorá mala spoločný príspevok s predsedom SSPOL Jaroslavom Šoltysom. V prezentácii nazvanej *Slovenské profesijné spoločnosti prekladateľov – ich minulosť, prítomnosť a budúcnosť (Slovak Professional Organisations of Translators – their Past, Present and Future)* upozornila na skutočnosť, že slovenské prekladateľské organizácie sú členom FIT už od r. 1970. Zamerala sa na najdôležitejšie udalosti v živote slovenských a českých prekladateľských organizácií, ktoré fungovali už od štyridsiatych rokov minulého storočia, a prehľadne predstavila organizácie, ktoré na Slovensku vznikli po r. 1989. Upozornila na silné teoretické zázemie slovenských prekladateľov a na medzinárodne uznávanú translatologickú terminológiu, ktorú v sedemdesiatych rokoch 20. storočia vypracoval významný translatológ Anton Popovič.

Prednáška vyvolala živú diskusiu prítomných účastníkov kongresu. Diskutujúci sa zaujímali o názor referentky na úroveň slovenských prekladov pre európske inštitúcie a o možnosť alebo nemožnosť poskytovať prácu

prekladateľom na voľnej nohe. Zaujímalo ich aj to, akou formou SSPOL poskytuje ochranu svojim členom.

Veľa účastníkov kongresu sa stretlo v sekcii venovanej téme *Preklad a málo rozšírené jazyky (Translation and Languages of Limited Diffusion)*. Po odznení príspevkov prekladateľov z najrozličnejších kútov sveta (Filipíny, Nigéria, Bulharsko, Čierna Hora, Kanada, Madagaskar, Južná Kórea, Jordánsko) sa rozprúdila diskusia, v ktorej sa prekladatelia upriamili najmä na možnosť zachovania jazykov „malých národov“ v súčasnom globalizačnom období. Z poldruhhodinovej diskusie vyplynulo, že väčšina účastníkov si myslí a dúfa, že sa do budúcnosti zachovajú aj všetky málo rozšírené jazyky. Maire-Josée de Saint Robertová v diskusii okrem iného spomenula príspevok o *Slovníku súčasného slovenského jazyka*. Povedala, že je presvedčená, že ak nejaký kolektív autorov dokáže taký málo rozšírený jazyk, akým je slovenčina, spracovať vo forme najmodernejšieho typu lexikografického diela, je takmer isté, že taký jazyk prežije a zachová sa aj pre budúce generácie.

Pri tejto príležitosti sa žiada uviesť, že Slovenská spoločnosť prekladateľov odbornej literatúry, Slovenská spoločnosť prekladateľov umeleckej literatúry a Jednota tlmočníkov a prekladateľov sa prekladom do málo rozšírených jazykov a z týchto jazykov profesionálne zaoberá už takmer celé desaťročie. Pod záštitou Medzinárodnej federácie prekladateľov (FIT) tieto spoločnosti na uvedenú tému zorganizovali dve medzinárodné konferencie na domácej pôde. Jednu 3. – 7. novembra 2001 v Kongresovom centre SAV v Smoleniciach a druhú 3. – 5. novembra 2006 v Domove slovenských spisovateľov v Budmericiach. Z obidvoch konferencií vydala SSPOL zborníky: *Preklad z/do málo rozšírených európskych jazykov*. Bratislava: Letra 2001. 215 s. ISBN 80-967905-6-0, a *Preklad z/do málo rozšírených európskych jazykov 2*. Bratislava: AnaPress 2007 181 s. ISBN 978-80-89137-34-3.

Nasledujúci svetový kongres prekladateľov (FIT) sa bude v roku 2011 konať v americkom meste San Francisco. V záverečný deň konania kongresu boli udelené ceny FIT za rozličné typy prekladov a bola predstavená nová prezidentka FIT, ktorou sa stala Marion Boersová z Juhoafrickej republiky. 18. svetový kongres Medzinárodnej federácie prekladateľov (FIT) v Šanghaji bol zorganizovaný na vysokej profesionálnej úrovni. Odznelo na

ňom veľa príspevkov, ktoré reflektovali aktuálne problémy prekladateľov a tlmočníkov z celého sveta. Všetky príspevky sú na céderome, ktorý dostal každý účastník kongresu, a budú aj publikované v zborníku, ktorý vyjde tlačou.

Anna Šebestová

Aktivity frazeológie v printovom spravodajstve včera a dnes

[MAGALOVÁ, Gabriela: Frazeológia (nielen) pre žurnalistov. 1. vyd. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre – Filozofická fakulta – Katedra žurnalistiky 2008. 88 s.]

Používanie viacslovných ustálených obrazných pomenovaní – frazeologizmov má v rozličných komunikačných oblastiach nerovnaké uplatnenie. Vo všeobecnosti sa rozlišujú frazeologizmy ľudového pôvodu (príslovia, porekadlá, pranostiky, t. j. parémie, napr. *bližšia košeľa ako kabát*) či tzv. kultúrne, knižné a internacionálne frazémy (*osamelý bežec, pretať gordický uzol, nosiť sovy do Atén*). Hovoriaci musí pritom predpokladať, že prijímateľ pozná ich význam. Najčastejšie sa s frazémami stretáme vo sfére bežnej hovorenej komunikácie alebo umeleckej literatúry, naopak, komicky a neželateľne by pôsobili napr. v administratíve, ktorá sa vyznačuje vecnosťou, presnosťou a bezpríznakosťou vyjadrovania. Osobitné postavenie frazeologizmov možno pozorovať vo sfére masmediálnej komunikácie.

A práve funkcia, aktualizácia frazeologizmov v printových médiách či samotný výskyt tohto druhu obrazných pomenovaní v titulkoch sú témou predkladanej publikácie *Frazeológia (nielen) pre žurnalistov*, ktorú jej autorka Gabriela Magalová spracovala vo forme vysokoškolských skript predovšetkým pre poslucháčov žurnalistiky. Práca je členená na dva väčšie tematické celky: všeobecná frazeológia a frazeológia v printových médiách.

V prvej, teoretickej časti autorka vychádza zo známej frazeologickej tradície a jej hlavných slovenských predstaviteľov – J. Mlacka (1977, 1984, 2001) a F. Mika (1989), ale prezentuje názory aj iných slovenských a českých autorov, ktorí sa danej problematike venovali komplexne alebo čiast-

kovo, napr. E. Smiešková, 1977; J. Skladaná, 1999, 2003; P. Ďurčo, 1989, 1996; F. Čermák, 1993; M. Čechová, 1993. Žiaľ, niektorí autori, na ktorých sa G. Magalová v texte alebo v poznámkach pod čiarou odvoláva, nedopatrením vypadli zo zoznamu použitej literatúry uvedenej v závere práce, napr. V. Hochelová (2001) na s. 7 a 60, zborník Z teórie spisovného jazyka (1979) na s. 27, J. Mistrík (1975) na s. 64, 74.

Autorka v tejto časti oboznamuje čitateľov so základnými teoretickými pojmami frazeológie, ako sú postavenie frazeológie v systéme jazyka, charakteristika a vlastnosti frazémy, paremiológia, frazeologizácia ako proces vzniku frazémy, kľúčové slová frazeologizmu. Podáva základnú klasifikáciu frazém v duchu Slovenskej frazeológie od J. Mlacka (1977, 1984) – sémantickú, konštrukčnú, funkčnú klasifikáciu, klasifikáciu podľa pôvodu, slovnodruhovú klasifikáciu, klasifikáciu podľa vzťahu k spisovnému jazyku, podľa bázy vzniku, podľa vzťahu medzi ustálenosťou a variantnosťou, štýlistickú klasifikáciu a kombinovanú klasifikáciu frazém. Do zoznamu jednotlivých klasifikácií autorka zaradila aj tzv. novinársku frazeológiu podľa J. V. Bečku (1973), ktorý rozlišuje intenzifikačné frazeologizmy (základné slovo spojenia je zosilnené iným slovom, napr. *hrobové ticho*), verbalizačné frazeologizmy (uvádzajú podstatné meno do dejového vzťahu, napr. *priviesť do rozpakov, mať strach*) a konkretizačné frazeologizmy (označujú abstraktný jav konkrétnym obrazom, napr. *táhať za jeden povraz*). G. Magalová pri verbalizačných frazémach správne poukazuje na existenciu prípadov s väčšou mierou obraznosti (*priviesť do rozpakov*) alebo menšou mierou obraznosti (*mať strach*), pričom hlavne tie druhé sú prejavom multiverbizácie a môžu mať aj jednoslovný ekvivalent (*mať strach = báť sa*). Iba doplníme, že z lexikografického hľadiska menej obrazné multiverbizované spojenia typu *mať strach, byť príčinou* nebývajú spracované v rámci frazeologickej časti heslového slova, ale ako samostatný význam daného slovesa (porov. napr. v Krátkom slovníku slovenského jazyka, 2003; v Slovníku súčasného slovenského jazyka A – G, 2006). Obraznejšie spojenia typu *byť k svetlu* (byť šikovný, schopný i pekný), *byť na chvoste* (zaostávať, nestačiť so silami), *mať eso v rukáve* (mať presvedčivý, dosiaľ utajený argument), *mať plné gate* (báť sa) sa vo výkladových slovníkoch už hodnotia ako samostatné frazémy. Uvedomujeme si však, že nájst' hranicu medzi rozličnou mierou obraznosti nie je vždy jednoduché a jednoznačné.

Jednou zo základných vlastností frazeologizmu je viacslovnosť, resp. nadslovnosť, a obraznosť. Tieto vlastnosti majú frazeologizmy spoločné so združenými pomenovaniami, ktoré niektoré koncepcie do frazeológie zaraďujú ako celok, iné zase rozlišujú medzi obraznými (*Achillova päta, tvrdý oriešok, vlčí mak*) a neobraznými združenými pomenovaniami (*cestovný príkaz, oxid uhličitý, zasadacia miestnosť*) a do frazeológie zaraďujú iba obrazné združené pomenovania. Zároveň sa poukazuje na rozdiel medzi obraznými a neobraznými združenými pomenovaniami: neobrazné združené pomenovania vznikajú cieľavedomou pomenovacou činnosťou a dajú sa univerbizovať (*zasadacia miestnosť – zasadačka*), obrazné združené pomenovania sa zaužívali a nedajú sa univerbizovať. Ukazuje sa však, že takéto pravidlo nemusí mať absolútnu platnosť, pretože v slovnej zásobe nachádzame aj prípady, keď sa obrazné združené pomenovanie môže univerbizovať, napr. *Achillova päta – achilovka*, pričom *achilovka* je univerbizované pomenovanie s dvomi významami: 1. hovorové pomenovanie anatomického termínu *Achillova šľacha*, 2. publicizmus s významom „ľahko zraniteľné miesto; slabé miesto, slabina, Achillova päta“ (podľa Slovníka súčasného slovenského jazyka, 2006, s. 85); alebo *byť pri kormidle – kormidlovať* vo význame „mať vedúce postavenie v niečom, riadiť, usmerňovať niekoho, niečo“ (Slovník slovenského jazyka, I. zv., 1959, s. 748).

Je známe, že spoločenské zmeny sa odrážajú aj v jazyku, konkrétne v slovnej zásobe. To, čo sa v minulosti často vnímalo ako príznakové, expresívne, hovorové alebo dokonca nespisovné pomenovanie, v súčasnosti sa prehodnocuje na neutrálne pomenovanie alebo príznakové spisovné pomenovanie. Podobný stav konštatuje aj autorka pri štylistickej hodnote frazém, ktoré vo svojej podstate sprostredkujú aktuálny postoj hovoriaceho ku skutočnosti, napr. *púšťať si ústa na špacír*. Z hľadiska rozvrstvenia národného jazyka na spisovnú, štandardnú, subštandardnú a nespisovnú formu (podľa J. Horeckého, 1979) autorka používanie frazeologizmov zaraďuje predovšetkým do štandardnej formy a hovorí o rozširovaní aktívnej slovnej zásoby smerom nadol (s. 28).

V druhej časti autorka sústreďuje pozornosť na žurnalistickú frazeológiu, konkrétne na frazeológiu v printových médiách. Publicistické žánre sa vo všeobecnosti delia na spravodajské, analytické a beletristické. Autorka uvádza, že žurnalistická frazeológia je pojem širší ako publicistická frazeo-

lógia – publicistika okrem informácie prináša aj názor žurnalistu. Prítomnosť frazeologizmov v publicistike je prejavom aktualizácie, na základe ktorej sa do textu uvádzajú nezvyčajné jazykové prostriedky budiace pozornosť. Opačným procesom aktualizácie je automatizácia, používanie „očakávaných“ jazykových prostriedkov s vopred určeným zámerom a funkciou v texte. V žurnalistickej tradícii sa v spravodajských žánroch s čisto informačnou funkciou frazeologizmy odmietali, v analytických žánroch sa pripúšťali a v beletristických žánroch sa priam očakávali. Expresívnejšiu funkciu v spravodajstve minulých rokov plnili hlavne publicizmy a klišéovité výrazy (*dôsledné plnenie programu, vytýčiť si cestu rozvoja, rozhodujúce slovo*). Porovnaním denníkov *Sme* a *Pravda* s dvadsaťročným časovým posunom (1985 a 2005) G. Magalová konštatuje prenikanie frazém už aj do spravodajských žánrov (*Naša demokracia má chyby na kráse, Peniaze dostali školy na chvost vyspelého sveta*), ktoré v snahe priblížiť sa čitateľovi využívajú aj menej formálne a expresívnejšie vyjadrovacie prostriedky. Spravodajské útvary sa touto neoficiálnosťou vyjadrovania a snahou po aktualizácii približujú bulvárnym periodikám, v ktorých je informačná zložka minimalizovaná na úkor expresívneho vyjadrovania. Súvisí to aj s komerčným tlakom na printové médiá – najúspešnejší denník vo veľkej miere znamená, že je najpredávanejší, resp. najčítanejší. Podľa autorky pre publicistický štýl je v súčasnosti charakteristický prienik dvoch protikladných tendencií – knižnosti a hovorovosti. Synkréza jazykových prostriedkov spôsobuje potom aj synkrézu žánrov.

V kapitole *Iniciácie v printovom spravodajstve* si G. Magalová všíma expresivitu v titulkoch skôr bulvárnej tlače. Tu chceme upozorniť na nejednotnú pravopisnú podobu citovaných denníkov: *Nový Čas* aj *Nový čas*, *Denník Plus 1 deň* aj *Plus jeden deň*.

Ďalej autorka rozoberá aktualizčné postupy frazém v tlači, ako je rozštiepenie frazémy (*Veľká noc má stále svoju moc*), doplnenie frazémy (*euro už máme vo vrecku*), useknutie frazémy (*až keď horí*), zmena ustálenej syntaxe frazémy (*rozdávať ako Jánošík – v jánošíkovskom duchu súčasnej vlády*), zámena komponentov frazémy (*hokejová sláva – poľná tráva*), skríženie frazém (*babka k babce, kým sa nerozbije...*) a aktualizácia parémií.

Tieto aktualizácie sú dôkazom toho, že frazémy sú dobrým motivujúcim prvkom na upútanie pozornosti a zvýšenie atraktívnosti textu. Zároveň hrozí

nebezpečenstvo, že nevhodné, príliš časté alebo nesprávne používanie frazém môže čitateľa dezorientovať, ak neporozumie zámeru autora, a napokon ho aj odradiť. Autor textu, v danom prípade žurnalista, mal by preto poznať význam a kultúrne pozadie vzniku frazémy, ale aj úskalia ich nefunkčného alebo nadmerného používania. *Frazeológia (nielen) pre žurnalistov* je preto vhodným učebným textom, ktorý môže pomôcť nielen (budúcim) žurnalistom, ale napr. aj študentom masmediálnej komunikácie, poslucháčom slovenčiny a všetkým záujemcom o frazeologický fond slovenského jazyka.

Nicol Janočková

KS

SPYTOVALI STE SA

Rozbrusovacia píla. – Do jazykovej poradne Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV sme dostali e-mail s otázkou, či je pre nástroj na rezanie betónu, ktorý je v češtine známy ako *rozbrušovací pila*, správne slovenské pomenovanie *rozbrusovacia píla*.

V slovenčine máme niekoľko predponových slovies utvorených zo základového nedokonavého slovesa *brúsiť*, napr. *nabrúsiť*, *prebrúsiť*, *pribrúsiť*, *obrúsiť*, *vybrúsiť*, *zabrúsiť*, *zbrúsiť*, ktoré fungujú v ustálených významoch. Niektoré z nich majú viac významov (porov. *prebrúsiť* „znova nabrúsiť“ aj „trocha nabrúsiť“), iné majú aj prenesený význam (porov. *zabrúsiť* „zatúlať sa“).

Do skupiny predponových odvođenín so základom *-brúsiť* sa zaraďuje aj ďalšia odvođenina – dokonavé sloveso *rozbrúsiť* s nedokonavou podobou *rozbrusovať*, ktorá sa síce v slovenských slovníkoch neuvádza, no podľa dokladov z internetu sa používa, a to vo viacerých významoch. Jeden vychádza z významu predpony *roz-* „rozloženie, rozprestretie deja na väčšej ploche“ (takto vznikli napríklad slovesá *rozotrieť* „naniest’ na väčšiu plochu“ alebo *rozmazat’* „mazaním rozotrieť“) a sloveso *rozbrúsiť* tak označuje činnosť „zahľadenia vystupujúcich nerovností na ploche brúsením“, napr. *Po vyschnutí sme spoje rozbrúsili a vyplnili tmelom na plasty; rozbrúsenie laku jemnejším brúsnym papierom*. Oveľa častejšie sa však toto sloveso používa v inom význame predpony *roz-*, a to „delenie celku na dve alebo na viac častí“. Takúto funkciu má predpona *roz-* napríklad v slovesách *rozrezať* „rezaním rozdeliť“, *rozpíliť* „pílením rozdeliť“, *rozseknúť* „seknutím rozdeliť“, *roztrhať* „trhaním rozdeliť“. Sloveso *rozbrúsiť* možno teda vysvetliť ako „brúsením rozdeliť“ a vytvorenie tohto významu si vyžiadala potreba pomenovať činnosť, pri ktorej sa tvrdé materiály, napr. kameň, betón, kov, rozdeľujú (ručnou) kotúčovou (okružnou) pílou. Ostrie kotúča, ktorým sa materiál delí na časti, nemá tvar klasickej píly (so zúbkatým okrajom), ale je pokryté abrazívnou vrstvou brúsnej zmesi, preto sa na pomenovanie re-

zania takýmto kotúčom prirodzene utvorilo sloveso so základom *-brúsiť* (od ktorého sa utvorila nedokonavá podoba *rozbrusovať*), napr. *stožiar sa musel rozbrúsiť*; *rozbrúsili na dverách pánty*; *rezanie a rozbrusovanie materiálov*; *oddelovacím kotúčom je možné okrem plechov rozbrusovať aj tenkostenné profily a iné kovové konštrukčné materiály*; *bežné rozbrusovanie betónových dosiek a dlažbových kameňov*. Z nedokonavého slovesa *rozbrusovať* sa pomocou prípony *-ací* utvorilo aj prídavné meno *rozbrusovací*, rovnako ako napríklad pri prídavných menách *zvárací* (zo slovesa *zvárať*), *obrábaci* (zo slovesa *obrábať*), *sejací* (zo slovesa *siat' – seje*), *nafukovací* (zo slovesa *nafukovať*), *stierací* (zo slovesa *stierať*). Prídavné meno *rozbrusovací* sa použilo v názve nástroja, ktorým sa rozbrusuje, *rozbrusovacia píla*. Popri dvojslovnom názve sa častejšie používa aj skrátené jednoslovné pomenovanie *rozbrusovačka* utvorené príponou *-ačka* (porov. *miešačka*, *vŕtačka*, *frézovačka*, *vysielačka*, *umývačka*).

Dokonavé sloveso *rozbrúsiť*, nedokonavé sloveso *rozbrusovať*, prídavné meno *rozbrusovací* aj podstatné meno *rozbrusovačka* sú v slovenčine nové, no zodpovedajú slovenským slovotvorným pravidlám a v kruhoch výrobcov, predajcov a používateľov rezacích nástrojov sú ustálené a významovo priezračné.

Iveta Vančová

Snehánky. – Do jazykovej poradne JÚĽŠ SAV sme dostali e-mail s otázkou, či možno slovo *snehánky*, s ktorým sa opytujúca stretla v televíznej predpovedi počasia, považovať za spisovné slovo.

Slovo *snehánky* vo význame „snehové prehánky“ sa začalo používať pri predpovediach počasia v niektorých slovenských televíziách. Pochádza z češtiny, kde je tiež nové a má podobu *sněhánky*. Jeho autorstvo sa pripisuje moderátorky jednej českej súkromnej televízie, ktorá ho použila pri predpovedi počasia (podľa niektorých zdrojov z internetu išlo pôvodne o prerieknutie). Prostredníctvom médií sa slovo *sněhánky* v češtine natoľko rozšírilo, že sa zaradilo aj do 2. zväzku publikácie *Slovník neologizmů. Nová slova v češtině* z roku 2004.

Slovo *snehánky* možno zaradiť do skupiny príležitostných slov, pri ktorých tvorení sa uplatňujú aj netypické slovtvorné postupy. Vzniklo skrivením slov z dvojslovného pomenovania *snehové prehánky*, pričom motiváciou bola spoločná časť oboch slov zložená z písmen *-eh-* (prvá časť slova – *sn-* – je z prídavného mena *snehové*, za ňou nasleduje spoločná časť *-eh-* a prípona *-ánky* zo slova *prehánky*). S takýmto špecifickým slovtvorným postupom sa môžeme stretnúť napríklad v detskej reči a podrobnejšie ho opísala Ľudmila Liptáková vo svojej práci *Okazionalizmy v hovorenej slovenčine* (*kazetofón* = kazetový magnetofón; *kalcium* = kalciový sirup).

Používanie slova *snehánky* možno teda vnímať ako milé oživenie neoficiálnych hovorených prejavov, v predpovedi počasia v médiách sa však predpokladá ustálená meteorologická terminológia.

Iveta Vančová

Z JAZYKOVÝCH RUBRÍK

Svetlo, ale presvetľovať

IVETA VANČOVÁ

Pri práci v záhrade či v sade sa pestovatelia ovocných stromov a kríkov občas venujú činnosti, pri ktorej sa z hustých korún odstraňujú prebytočné, suché či choré konáre. Cieľom takéhoto zásahu je umožniť lepšie prenikanie slnečných lúčov do koruny a podporiť zvyšovanie rodivosti. Odstraňovanie zahusťujúcich konárov sa nazýva *presvetľovanie*. Niektorí si možno položia otázku, prečo je v tomto slove mäkké *ľ*, keď v slove *svetlo* je tvrdé *l*. Slovesné podstatné meno *presvetľovanie* však nie je utvorené z podstatného mena *svetlo*, ale zo slovesa *presvetľovať*, ktorého dokonavá podoba je *presvetliť*. Obe podoby tohto slovesa majú pred príponou mäkké *ľ* – *-liť*, *-ľovať*, preto i v tvare slovesného podstatného mena sa pred príponou *-ovanie* mäkké *ľ* zachováva – *presvetľovanie*. Podobne je to tak napríklad i pri slovesách *odzrkadliť* – *odzrkadľovať* – *odzrkadľovanie*, *vyčísliť* – *vyčísľovať* – *vyčísľovanie*.

(Roľnícke noviny, 2005, č. 32, 5. augusta, s. 19)

Venčíme psov či mladuchy?

KATARÍNA KÁLMÁNOVÁ

V súvislosti s nárastom počtu majiteľov psov a ich štvornohých miláčikov sa v poslednom čase stretávame v médiách s témami znečisťovania verejných priestranstiev a bezpečnosti osôb. Čítame a počúvame o nevhodnom *venčení* psov na detských ihriskách či o tom, že veľké a nebezpečné psy by sa na verejných priestranstvách mali pohybovať iba na *vodítku*.

V slovenčine však slovo *venčiť* má iba významy „ozdobovať vencom“ (*venčenie mladuchy*) a „obklopuvať, vrúbiť, lemovať“ (*dedinu zo všetkých strán venčia hory*). Málokto si uvedomuje, že v spojení *venčiť psa* ide pri slovese *venčiť* o bohemizmus, ktorého základom je slovo *ven* (po slovensky *von*). Kým v Slovníku spisovného jazyka českého nájdeme výrazy *venčiť se* (prechádzať sa po vonku) aj *venčiť* (vodiť psa von na potrebu), v slovenčine podobne utvorený výraz (*vončiť*) nemáme. So psom *chodíme von* alebo ho *vyvádzame (vodíme) von (na potrebu)*. Takisto namiesto českého slova *vodítko* ponúka Krátky slovník slovenského jazyka dostatok ekvivalentov: *vodidlo, vôdzka, remienok*.

(Roľnícke noviny, 2005, č. 34, 19. augusta, s. 19)

Čo môžeme utrátiť?

IVETA VANČOVÁ

Sloveso *utrátiť* sa v slovenčine vo významoch „minúť, stroviť, premrhať, premárniť“ používa predovšetkým v spojeniach s peniazmi, napr. *utrátiť výplatu, utrátiť všetko do poslednej koruny, utrátiť svoj posledný halier*. V staršej literatúre sa môžeme s týmto slovom stretnúť vo význame „stratiť“, napr. v spojeniach *utrátiť mladosť, život, slobodu* (vtedy sa hodnotí ako zastarávajúci výraz). Niekedy sa však sloveso *utrátiť* používa i v súvislosti so zvieratami, nie však vo význame „stratiť“, ale vo význame „zabiť“ alebo „usmrtiť“, napr. *utrátiť domáce zviera, utrátiť chorého psa*. Používanie slovesa *utrátiť* v tomto význame je v slovenčine pomerne rozšírené. Je to spôsobené vplyvom češtiny, kde má sloveso *utrátiť* i tento význam. V slovenčine by sa však v takýchto súvislostiach mali používať slovesá *zabiť* alebo *usmrtiť*, napr. *Je potrebné zabiť všetky zvieratá v ohnisku nákazy – Ich pes veľmi trpel, preto sa rozhodli dať ho usmrtiť*.

(Roľnícke noviny, 2005, č. 39, 23. septembra, s. 19)

Používanie slov horeuvedený a doleuvedený

KATARÍNA KÁLMÁNOVÁ

Prídavné mená *horeuvedený* a *doleuvedený*, ktoré sa v súčasnosti hodnotia ako zastarané administratívne výrazy, píšeme dovedna ako jedno slovo (na rozdiel od spojení *vyššie uvedený* a *nížšie uvedený*). Treba však zvážiť opodstatnenosť použitia týchto výrazov v konkrétnom texte. Slová *horeuvedený/doleuvedený* (aj *nížšie uvedený/vyššie uvedený*) sa často používajú nevhodne v zastaraných frázach typu *Horeuvedený Michal Vtáčnik týmto vyhlasujem...* Podľa súčasnej normy úpravy písomností STN 01 6910 sa meno a adresové údaje pisateľa uvádzajú v záhlaví listu a v samotnom texte listu sa na ne netreba odvolávať. Takisto nepovažujeme za vhodné používať výrazy typu *horeuvedený, doleuvedený* pri odvolaniach sa na predchádzajúci, resp. v odkazoch na nasledujúci text, ktorý pri vytlačení nemusí umiestnením zodpovedať významu týchto výrazov („horeuvedené” sa môže nachádzať v dolnej časti predchádzajúcej strany a „doleuvedené” v hornej časti nasledujúcej strany). Vo väčšine prípadov je vhodnejšie uprednostniť výrazy *uvedený, predtým uvedený, predchádzajúci* alebo *dalej uvedený, nasledujúci*.

(Roľnícke noviny, 2005, č. 35, 26. augusta, s. 19)

Šalát z cvikly

IVETA VANČOVÁ

Medzi obľúbené druhy koreňovej zeleniny, ktoré sú zdrojom vitamínov a minerálnych látok, patrí i rastlina s botanickým názvom *repa cviklová* (lat. *Beta vulgaris crassa conditiva*). Pridáva sa do niektorých polievok (napr. boršču), známa je predovšetkým ako súčasť šalátov alebo ako sterilizovaná sladkokyslá príloha k jedlám. Poznáme ju i pod názvami *červená repa* alebo *cvikla*. Obidva názvy sú správne a označujú rovnaký druh zeleniny.

Niekedy sa však stretávame s nesprávnym skloňovaním slova *cvikla*, najmä v tvaroch genitívu jednotného čísla a nominatívu a akuzatívu množného čísla. Podstatné meno *cvikla*, keďže je zakončené na samohlásku *-a*, pred ktorou je tvrdá spoluhláska *l*, skloňuje sa podľa vzoru *žena* a v spomínaných pádoch má tvar *cvikly* a nie *cvikle* (ako je to pri vzore *ulica*). Správne sú teda slovné spojenia *šalát z cvikly*, *dobrá úroda cvikly*, *nastrúhajte dve cvikly*, *pestovanie cvikly*, *cvikly do polievky*.

(Roľnícke noviny, 2005, č. 41, 7. októbra, s. 19)

Názvy kostolov

KATARÍNA KÁLMÁNOVÁ

Názvy kostolov, chrámov, bazilík, katedrál a podobne považujeme z pravopisného hľadiska za vlastné mená a píšeme ich s veľkým začiatočným písmenom, napr. *Kostol svätého Michala*, *Dóm sv. Alžbety*, *Chrám sv. Petra*, *Bazilika Sedembolestnej Panny Márie*, *Katedrála sv. Emeráma* aj *Kláštor Narodenia Panny Márie*. Za vlastné mená nepovažujeme označenia kostolov a kláštorov podľa príslušnosti k reholi, resp. rádu, ako napr. *františkánsky kostol*, *kláštor rádu pavlínov*, ani druhové označenia typu *rímskokatolícky kostol* či *trnavský kostol*. Tvar prídavného mena *svätý* sa v niektorých spojeniach, ktoré sa podľa cirkevnej terminológie považujú za vlastné mená, píše s veľkým začiatočným písmenom, napr. *Svätá rodina*, *Svätý Duch*, *Svätá Trojica*, *Svätá stolica* a pod. (na rozdiel od označenia svätých ako *svätý Florián*, *svätý Martin*). Aj skrátenú podobu tohto prídavného mena píšeme potom s veľkým začiatočným písmenom, napr. *Kostol Sv. Trojice*.

(Roľnícke noviny, 2005, č. 36, 2. septembra, s. 19)

Na dobrej večeri, na slávnostnom večere

IVETA VANČOVÁ

Slovom *večer* pomenujeme časť dňa od súmraku do noci a z neho utvorené slovo *večera* označuje jedlo podávané na sklonku dňa. Podobnosť týchto dvoch slov spôsobuje, že sa pri skloňovaní niektoré ich tvary navzájom zamieňajú. Slovo *večer* je podstatné meno mužského rodu, skloňuje sa podľa vzoru *dub* a v jednotlivých pádoch má tieto tvary: v jednotnom čísle *večer* – (bez) *večera* – (k) *večeru* – *večer* – (o) *večere* – (s) *večerom*; v množnom čísle *večery* – (bez) *večerov* – (k) *večerom* – *večery* – (o) *večeroch* – (s) *večerami*. Slovo *večera* je podstatné meno ženského rodu a pri skloňovaní patrí medzi výnimky, lebo sa napriek zakončeniu (na samohlásku *-a*, pred ktorou je obojaká spoluhláska) neskloňuje podľa vzoru *žena*, ale podľa vzoru *ulica*. V jednotlivých pádoch má tieto tvary: v jednotnom čísle *večera* – (bez) *večere* – (k) *večeri* – *večeru* – (o) *večeri* – (s) *večerou*; v množnom čísle *večere* – (bez) *večeri* – (k) *večeriam* – *večere* – (o) *večeriach* – (s) *večerami*.

Správne sú teda vyjadrenia: *Na slávnostnom večere nechýbali významní hostia.* – *Boli sme s nimi na večeri v reštaurácii.* – *Prežili sme spolu krásne večery.* – *Chodili sme na skvelé večere.*

(Roľnícke noviny, 2005, č. 42, 14. októbra, s. 19)

Kto je farmár?

SILVIA DUCHKOVÁ

Pre osoby pracujúce v poľnohospodárstve máme zaužívané názvy *poľnohospodár*, *roľník*, *družstevník* a *farmár*. V súčasnosti sa stal frekventovaný najmä názov *farmár*. Toto pomenovanie je odvodené od slova *farma*, ktoré má pôvod v angličtine a ktorým sa označuje poľnohospodársky podnik s rastlinnou výrobou a chovom hospodárskych zvierat, prípadne podnik špecializujúci sa na chov jedného druhu zvierat, ako aj väčšie súkromné

hospodárstvo. O farmách a farmároch ako vlastníkoch, nájomcoch či pracovníkoch farmy sa začalo väčšmi hovoriť v súvislosti s reorganizáciou a privatizáciou nášho poľnohospodárstva, keď popri poľnohospodárskych družstvách a obchodných spoločnostiach vznikali aj súkromné farmy.

Názov *farmár* (obyčajne sa vyskytuje v tvaroch množného čísla) sa v súčasnom jazyku používa v širšom význame ako predtým, a to ako všeobecné označenie pracovníka v poľnohospodárstve bez ohľadu na formu hospodárenia.

(Roľnícke noviny, 2005, č. 44, 28. októbra, s. 19)

Užívateľ a používateľ

KATARÍNA KÁLMÁNOVÁ

Najmä v súvislosti s výpočtovou technikou, ale aj pri službách alebo v spojení s telekomunikáciami sa stretávame s rozličnými *užívateľskými* a *používateľskými* príručkami a s *pokynmi pre užívateľov* či *používateľov*. Kto je vlastne *užívateľ* a kto *používateľ*?

Sloveso *užívať* malo kedysi v slovenčine podstatne širší význam ako dnes. Znamenalo nielen „požívať, jesť, piť, konzumovať (*užívať lieky a potravu*); skúšať, zažívať (*užívať dovolenku, život*); mať úžitok z niečoho (*užívať role, byt*)“, ale aj „upotrebovať niečo ako nástroj alebo prostriedok“. Tento posledný význam neskôr prevzalo novšie sloveso *používať*.

Osoba, ktorá niečo užíva, je *užívateľ*, a ten, kto niečo používa, či už vec, službu alebo nejaký produkt, sa nazýva *používateľ*. Správne hovoríme o *používateľoch osobných počítačov a softvéru*, o *používateľoch výťahu* či *automatickej práčky*, o *používateľoch bankových služieb a telefónnych liniek*, ale o *užívateľoch liekov* a *užívateľoch bytov* či *pozemkov*. Príručka určená používateľom, v ktorej sú informácie o používaní niečoho, je *používateľská príručka*.

(Roľnícke noviny, 2005, č. 37, 9. septembra, s. 19)

INFORMÁCIE AUTOROM

1. Na stránke Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV www.juls.savba.sk sú od r. 2006 sprístupnené v pracovnej verzii vybrané čísla a obsahy časopisu Kultúra slova. Použitie týchto textov sa riadi zákonom č. 618/2003 Z. z. (autorský zákon).

2. Redakcia prijíma príspevky spracované na počítači v textovom editore Word pod operačným systémom Windows. Pri spracúvaní príspevkov prosíme dodržiavať úzus časopisu.

Do redakcie treba poslať jeden vytlačený exemplár príspevku (s riadkovaním 1,5) spolu s disketou. Príspevok možno poslať aj elektronickou poštou ako prílohu (s príponou rtf, nie doc) na adresu sibylam@juls.savba.sk.

Nevyžiadané príspevky redakcia nevracia.

Literatúra sa uvádza na konci článku (nie spracovaná v poznámkach pod čiarou) takto:

a) knižná publikácia:

PAULINÝ, Eugen: Vývin slovenskej deklinácie. Bratislava: Veda 1990. 270 s.

Synonymický slovník slovenčiny. Red. M. Pisárčiková. 3. vyd. Bratislava: Veda 2004. 998 s.

b) štúdiá v zborníku:

FERENČIKOVÁ, Adriana: Pohľad na slovo *bor* a jeho deriváty z územného aspektu. In: Človek a jeho jazyk. 1. Jazyk ako fenomén kultúry. Ed. K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2000, s. 410 – 416.

c) článok v časopise:

POVAŽAJ, Matej: Tretie vydanie súčasných Pravidiel slovenského pravopisu. In: Kultúra slova, 2000, roč. 34, č. 6, s. 321 – 329.

Pozn.: V prípade, že autor posiela príspevok, ktorý už uverejnil inde, je potrebné, aby to uviedol s presným bibliografickým údajom.

Zároveň žiadame autorov, aby pripojili tieto údaje: a) meno, priezvisko, tituly, b) adresu pracoviska, adresu bydliska a číslo bankového účtu, kam možno poslať honorár, c) rodné číslo, d) telefónne číslo, príp. e-mailovú adresu. V prípade, že autor nepošle uvedené údaje, vydavateľstvo mu nebude môcť vyplatiť honorár.

Redakcia si vyhradzuje právo neuverejniť príspevok, v ktorom sa vyskytujú formulácie znevažujúce osobnosť názorového oponenta, kým autor z nich takéto formulácie neodstráni. Redakcia zastáva stanovisko, že príspevky s takýmito a podobnými formuláciami nepatria do vedeckých a odborných časopisov.

ISSN 0023-5202

MIČ 49 300